

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ
МАТЕРІАЛИ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ТЕОРІЯ МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИН»**

Харків
2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ
МАТЕРІАЛИ
ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ТЕОРІЯ МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИН»
(за вибором)**

для студентів II курсу денних факультетів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 29 «Міжнародні відносини»,
спеціальності 293 «Міжнародне право»

Харків
2021

Навчально-методичні матеріали для самостійної роботи та семінарських занять з навчальної дисципліни «Теорія міжнародних відносин» (за вибором) для студентів II курсу денних факультетів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 29 «Міжнародні відносини», спеціальності 293 «Міжнародне право» / уклад.: М. П. Требін, Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2021. 75 с.

У к л а д а ч і: М. П. Требін,
Л. М. Герасіна,
О. Ю. Панфілов

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2021

В С Т У П

«Теорія міжнародних відносин» – навчальна дисципліна за вибором студента. Загальна її мета полягає в науковому осягненні природи теорії міжнародних відносин, вагомість яких для сучасного розвитку України неоціненна.

Упродовж всього історичного розвитку людства міжнародні відносини відігравали значну роль у житті будь-якої держави, суспільства та окремої людини. Походження держав, створення міждержавних кордонів, формування та зміна політичних режимів, становлення різних соціальних інститутів, збагачення культур, розвиток мистецтва, науки, технічного прогресу та ефективної економіки тісно пов'язані з торговими, фінансовими, культурними та іншими зв'язками, тобто з міжнародними відносинами. Їх значення зростає ще більше в наші дні, коли під впливом глобалізаційних процесів усі країни включені в розгалужену мережу різноманітних відносин і тісної взаємодії, що суттєво позначається на обсягах та характері виробництва, різновидах продукції, цінах і товарообігу, стандартах споживання, а також на цінностях та ідеалах людей. Саме в ХХІ столітті людство, яке постало перед викликами глобальних проблем, усвідомило нагальну потребу в об'єднанні всіх зусиль для їх розв'язання.

Для України новітнього періоду теоретичне осмислення міжнародних відносин є завданням надзвичайно актуальним, а надто з огляду на нинішнє складне соціально-політичне становище (тимчасова окупація Криму, втрата контролю над окремими територіями Донецької та Луганської областей внаслідок агресивних дій незаконних збройних формувань за підтримки Російської Федерації тощо) та нагальну необхідність доленосного визначення нашою державою з позицій національних інтересів чітко окресленого курсу подальшого розвитку в умовах суперечливого світу й українських реалій.

Вивчення навчальної дисципліни передбачає на основі дискурс-аналізу набуття знань про основні ідеї та положення наукових шкіл у дослідженні міжнародних відносин (реалізму і

неореалізму, лібералізму і неолібералізму, неомарксистському і постмодерністському підходам тощо) та обґрунтування вітчизняного доробку в теорії міжнародних відносин; усвідомлення видової структури міжнародних відносин; розуміння особливостей регіональної підсистеми міжнародних відносин тощо.

Теоретичною і методологічною основою «Теорії міжнародних відносин» є наукові праці вітчизняних і зарубіжних спеціалістів у галузі міжнародних відносин, міжнародного права та політології.

Метою вивчення цієї навчальної дисципліни є формування цілісної системи професійних знань, умінь, навичок та інших компетентностей здобувачів вищої освіти щодо сутності, природи, специфіки та закономірностей міжнародних відносин, а також принципів та еволюції теорій і теоретичних течій, що сформувалися в рамках етичних, економічних та правових аспектів міжнародних відносин, місця і ролі України в сучасних міжнародних відносинах.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- формування у здобувачів вищої освіти поглибленої системи теоретичних знань щодо змісту основних концепцій, доктрин, понять, категорій і термінів, що дозволяють аналізувати, інтерпретувати та з'ясувати природу міжнародних відносин;
- засвоєння наукової інформації щодо сутності, форм і особливостей перебігу сучасного світового політичного процесу;
- опанування методів досліджень міжнародних відносин;
- розуміння сучасної архітектоніки міжнародних відносин;
- розвиток умінь коректного застосування методів наукового дослідження специфіки і механізмів функціонування міжнародних відносин у сферах політики, економіки, права, культури та інформації;
- усвідомлення змісту міжнародних відносин у різних сферах життя світової спільноти;
- закріплення навичок самостійно інтерпретувати інформацію щодо закономірностей розвитку системи міжнародних відносин;

- засвоєння основних принципів та механізмів формування національних інтересів і пріоритетів міжнародної політики України;

- розуміння та аргументоване трактування місця і ролі України в сучасній системі міжнародних відносин.

У підсумку освоєння навчальної дисципліни «Теорія міжнародних відносин» здобувач вищої освіти повинен демонструвати такі результати навчання:

- розуміти сутність та структуру міжнародних відносин у взаємозв'язку із міжнародним правом;

- знати особливості, механізми та рушійні сили міжнародних відносин;

- використовувати системний підхід в аналізі міжнародних відносин;

- розуміти сутність та специфіку принципів міжнародного порядку;

- інтерпретувати інформацію щодо реальних подій у сфері міжнародних відносин;

- визначати місце і роль України в сучасних міжнародних відносинах;

- аналізувати особливості функціонування та роль міжнародних організацій у забезпеченні міжнародної безпеки;

- проводити оцінку потенціалу «центрів влади» у міжнародній системі;

- розуміти геополітичний формат міжнародної політики;

- знати способи і механізми врегулювання міжнародних конфліктів.

1. ЗАГАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК ГОДИН ЛЕКЦІЙ, СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ теми	Модуль/тема	Всього годин	У тому числі		
			лекції	семінарські заняття	самостійна робота
<i>Змістовий модуль I</i>					
Теоретико-методологічні засади дослідження міжнародних відносин – 74 год					
1	Теорія міжнародних відносин як наука і навчальна дисципліна	14	2	2	10
2	Класичні традиції і парадигми у вивченні міжнародних відносин	12	2	2	8
3	Сучасні теорії міжнародних відносин	12	2	2	8
4	Міжнародна система: суб'єкти, відносини, норми	12	2	2	8
5	Цілі, інтереси і засоби учасників міжнародних відносин	12	2	2	8
6	Міжнародні конфлікти та кризи у міжнародних відносинах	12	2	2	8
		74	12	12	50
<i>Змістовий модуль II</i>					
Система міжнародних відносин – 76 год					
7	Види та форми міжнародних відносин	16	2	4	10
8	Міжнародні політичні відносини	12	2	2	8
9	Міжнародні економічні відносини	12	2	2	8
10	Міжнародні відносини у гуманітарній та медіа- сферах	12	2	2	8
11	Регіон у системі міжнародних відносин	12	2	2	8
12	Україна в сучасних міжнародних відносинах	12	2	2	8
		76	12	14	50
РАЗОМ		150	24	26	100

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН»

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри соціології
та політології Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(протокол № 1 від 1 вересня 2020 р.)

Модуль I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Тема 1. Теорія міжнародних відносин як наука і навчальна дисципліна

Поняття наукової теорії. Наукова природа теорії міжнародних відносин. Теорія міжнародних відносин як наука і навчальна дисципліна. Структура, завдання та функції теорії міжнародних відносин. Теорія міжнародних відносин у системі суспільних наук. Закономірності міжнародних відносин. Методологічні основи та методи дослідження. Проблема методу в дослідженні міжнародних відносин. Специфічні особливості теоретичного та емпіричного рівнів дослідження. Поняття і категорії теорії міжнародних відносин. Проблеми формування понятійно-категорійної системи. Загальнонаукові (інструментальні) поняття і категорії. Співвідношення категорій «міжнародні відносини», «міжнародна політика» і «світова політика». Міжнародні відносини як об'єкт дослідження. Міжнародні відносини як суспільне явище, їх сутність, характер та рівні. Основні особливості та чинники міжнародних відносин. Учасники міжнародних відносин, їх типологія та інтереси. Структура та форми міжнародних відносин. Теоретичні школи в дослідженні міжнародних відносин: реалізм і неореалізм, лібералізм і неолібе-

ралізм, неомарксистський і постмодерністський підходи тощо. Шляхи розвитку теорії міжнародних відносин у XXI столітті. Вітчизняна специфіка досліджень міжнародних відносин. Тенденції становлення теорії міжнародних відносин як наукової дисципліни в незалежній Україні. Початкова інтелектуально-ціннісна опозиція «світополітиків» і «міжнародників». Сучасний стан дебатів.

Тема 2. Класичні традиції і парадигми у вивченні міжнародних відносин

Проблеми та компліментарність об'єкта дослідження. Етапи становлення та специфіка науки про міжнародні відносини. Зовнішньополітичні уявлення політичної думки Стародавнього світу і античності. Конфуціанство і легізм про зовнішню політику держави. Фукідід – основоположник школи політичного реалізму. Зародження ідеалістичних поглядів на природу міжнародних відносин. Політична думка епохи Відродження і Нового часу про міжнародні відносини. Реалістичні традиції у трактуванні проблем міжнародних відносин Н. Макіавеллі, Т. Гоббсом, Г. Гегелем. Еразм Роттердамський, Г. Гроцій, Ш. де Сен-П'єр про морально-правове регулювання міжнародних відносин. Ліберальна і марксистська концепції міжнародної політики. Формування ліберальної концепції І. Кантом і Дж. Бентамом. К. Маркс і Ф. Енгельс про міжнародні відносини. В. Ленін і розвиток марксистської концепції міжнародних відносин в епоху імперіалізму.

Тема 3. Сучасні теорії міжнародних відносин

Сучасні уявлення про поняття та категорії в теорії міжнародних відносин. Суб'єктивістський і об'єктивістський підходи до їх трактування. Проблема ірреального розуміння явищ та процесів у сфері міжнародних відносин. Позиція Р. Арона. Зміст географічного парадоксу міжнародних відносин та основні підходи до його вирішення. Формулювання поняття «міжна-

родні відносини» та його еволюція у XVIII–XXI ст. Основні дефініції міжнародних відносин. Критерій Н. Спікмена. Класичне визначення поняття «міжнародні відносини» та його інтерпретація у працях Г. Моргентгау і Г. Кіссінджера. Визначення міжнародних відносин у працях К. Дойча, Р. Шнайдера, Х. Брука, Б. Сапіна. Марксистська парадигма про закономірності розвитку міжнародних відносин. Сучасне наукове трактування найважливіших особливостей міжнародних відносин: поліцентризму, складності, системності, глобальності, економічної детермінованості, культурного плюралізму, інформаційної залежності. Дилема пріоритету міжнародного середовища та її розв'язання в концепції К. Холсті, В. Хандрієдера, Г. Кіссінджера. Прикладний та теоретичний рівні дослідження міжнародних відносин. Предметна диференціація вивчення міжнародних відносин. Своєрідність підходів прихильників неореалізму у вивченні міжнародних відносин. Сучасні різновиди неоліберальної парадигми міжнародних відносин. Неомарксизм і постмодерністські підходи в міжнародних дослідженнях. Основні тенденції в розвитку теорії міжнародних відносин наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. Суспільна значимість та проблематика дослідження міжнародних відносин. Поняття та структура міжнародних систем. Ієрархія міжнародних систем та її основні закономірності. Типологія міжнародних систем. Найважливіші особливості та закономірності історичної еволюції міжнародних систем.

Тема 4. Міжнародна система: суб'єкти, відносини, норми

Інструментальна роль загальної теорії систем у міжнародних відносинах. Еволюція, цілісність та типологія міжнародних систем. Закони функціонування і трансформації міжнародних систем. Критерії та особливості участі в міжнародних відносинах. Формат суспільних одиниць, що беруть участь у міжнародних відносинах: суб'єкт міжнародного права, суб'єкт міжнародних відносин, учасник, сторона, фактор, актор, об'єкт.

Суб'єкти міжнародного права та міжнародних відносин. Критерії міжнародної правосуб'єктності. Основні і похідні суб'єкти міжнародного права. Суб'єкти міжнародного приватного права. Дилема суб'єктності. Етатична теорія суб'єктності в міжнародних відносинах. Ідея біфуркації міжнародних відносин у концепції Дж. Розенау. Виникнення і розвиток теорії транснаціоналізму. Найважливіші ознаки учасника міжнародних відносин. Типи учасників: особи, суспільні групи, держави, міжнародні організації. Особливості участі в міжнародних відносинах осіб. Поняття та теорії «політичної» і фізичної особи. Поняття «децидент» і його наукові інтерпретації. Співвідношення понять «суспільна група» і «юридична особа». Різновиди суспільних груп. Поняття «держава» та особливості її функціональної активності у сфері міжнародних відносин. Різновиди сучасних держав. Класифікаційні підходи. Поняття «міжнародна організація». Міждержавні й недержавні організації.

Тема 5. Цілі, інтереси і засоби учасників міжнародних відносин

Інтереси, потреби, цілі та мотивація дій учасників міжнародних відносин. Суспільні інтереси, інтереси нації і держави: зміст, структура, співвідношення. Національно-державний інтерес. Безпека і виживання як основа національно-державного інтересу. Позиції Г. Моргентау та Р. Арона. Психологічний і операційний підходи до розуміння інтересів учасників міжнародних відносин. Типологія інтересів. Національні й універсальні інтереси у міжнародних відносинах. Декларативні й реальні інтереси держав. Концептуальні схеми А. Волферса, Т. Робінсона та Ю. Кукулки. Типологія інтересів за критеріями: типу учасника, значимості, функціонального виду, часових меж. Реінтерпретація інтересів. Концепція Я. П'єтрася. Потреби та їх артикуляція у політиці держави. Агрегація інтересів та їх реалізація у цілях зовнішньої політики. Співвідношення інтересів і цілей. Типологія цілей. Цілі і поведінка. Цілі і рішення. Особливості ухвалення рішень учасниками міжнародних відносин.

Основні засоби досягнень цілей на міжнародній арені, їх характеристика: переконання, переговори, загроза, сила. Стратегія як встановлення співвідношення між цілями і засобами в міжнародних відносинах.

Тема 6. Міжнародні конфлікти та кризи у міжнародних відносинах

Поняття суперечності, кризи, конфлікту в міжнародних відносинах. Протиборство і співпраця на світовій арені. Міжнародний конфлікт як особлива форма зіткнення суспільних інтересів. Джерела виникнення, структура, функції, динаміка і механізми розвитку міжнародних конфліктів. Ідея біфуркації міжнародних відносин у концепції Дж. Розенау. Міждержавний конфлікт. Сучасна конфліктологія про природу і класифікацію міжнародних і міждержавних конфліктів. Основні підходи до вивчення міжнародних конфліктів у політичній науці: класовий підхід (К. Маркс, Г. Маркузе), психологічний підхід (Т. Адорно, З. Фройд), соціобіологічний напрямок (С. Вільсон, А. Гелен), функціональний підхід (Т. Парсонс), діалектичний підхід (Г. Зіммель). Сучасні концепції: «позитивно-функціонального конфлікту» (Л. Козер), «конфліктна модель суспільства» (Р. Даренфорд), «теорія принципових переговорів» (Р. Даль, А. Рапопорт). Конфлікт як «символічна інтеракція» (К. Боулдінг), як «балансування на грані війни» (Д. Даллес), як «виправдання ворожості» (Р. Лебоу). Природа і різновиди міжнародних криз. Силовий чинник у світовій політиці. Війни ХХІ століття як політична реальність або політичний атавізм. Основні способи запобігання міжнародним конфліктам. Шляхи виходу з міжнародних конфліктних ситуацій: співвідношення силових і несилових засобів. Головні механізми розв'язання міжнародних конфліктних ситуацій: фахова і багатовекторна дипломатія; переговори; роль «третьої сторони»; міжнародна медіація; «народна» дипломатія тощо. Кооперація і співпраця як засоби стабілізації міжнародних відносин. Співробітництво на світовій арені в сучасних умовах.

Модуль II. СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Тема 7. Види та форми міжнародних відносин

Видова структура міжнародних відносин. Проблеми ієрархічного ранжування видів. Моделі видової структури міжнародних відносин. Позиції Я. П'єтрася та Г. Моргентау. Поняття «зовнішня політика». Інтерпретації. Зовнішньополітичні відносини. Типи зовнішньої політики держави. Концептуальні схеми Й. Беллєра та Дж. Розенау. Доктринальні основи зовнішньої політики. Дилема безпеки. Стратегії зовнішньополітичної діяльності. Засоби здійснення політики в міжнародному середовищі. Моделі зовнішньої політики. Математична інтерпретація П. Мак-Гоуєна. Фактори зовнішньої політики. Поняття «дипломатичні відносини». Зміст та функції дипломатії. Форми дипломатичної діяльності: спеціальні місії, постійні представництва, конференції, міжнародні організації. Поняття «міжнародні економічні відносини». Особливості суб'єктності у міжнародних економічних відносинах. Світова економіка. Типи міжнародних економічних відносин: виробнича кооперація, торгівля, валютно-фінансові операції. Поняття «військові відносини», їх роль і місце в міжнародних відносинах. Класичне розуміння війни у концепціях К. фон Клаузевіца та А. Мехєна. Типи військових відносин: партнерські, конфронтаційні, домінаційні. Специфічні особливості міжнародних культурних, інформаційних, етнічних та релігійних відносин. Міжнародне співробітництво за різними напрямками: боротьба зі злочинністю та тероризмом, рятувальні операції, дослідження Антарктиди та космосу тощо. Поняття «форма міжнародних відносин». Специфічні особливості інтеракцій у міжнародному середовищі. Форми міжнародних відносин: двостороння (білатеральна), багатостороння (полілатеральна) та колективна.

Тема 8. Міжнародні політичні відносини

Глобальна конструкція світової політичної системи: реальність і тенденції розвитку. Світова сукупність країн (держав) за сучасних умов, їх геополітична диференціація та ієрархія. Міжнародні політичні відносини у загальній системі міжнародних зв'язків: структура, механізми формування і тенденції розвитку. Функціонування глобальних, континентальних і регіональних політичних зв'язків: способи, форми, вектори. Зовнішньополітичні стратегії держав сучасного світу. Міжнародні організації як суб'єкти міжнародних політичних відносин: міжурядові та неурядові. Роль глобальних економічних і соціальних організацій у світовому політичному процесі. Політичні і багатofункціональні організації різних континентів планети. Неурядові організації політичної спрямованості та їх діяльність.

Тема 9. Міжнародні економічні відносини

Економічна діяльність як особлива сфера суспільних відносин. Міжнародна економічна система як підсистема міжнародної системи. Розвиток міжнародних економічних відносин у Стародавньому Світі, Середньовіччі, у Новий час, міжвоєнний період, у другій половині ХХ ст. Суб'єкти (актори) міжнародних економічних відносин. Держави як учасниці міжнародних економічних відносин. Міжнародні міжурядові економічні організації. Міжнародні неурядові економічні організації. Транснаціональні корпорації. Субнаціональні територіальні одиниці у міжнародних економічних відносинах. Інтеграційні економічні процеси. Глобалізація економічних відносин.

Тема 10. Міжнародні відносини у гуманітарній та медіасферах

Культура як суспільне явище. Міжнародне культурне середовище: тенденції розвитку. Вестернізація та її вплив на національну культуру. Крос-культурний аналіз у міжнародних

відносинах. Урахування особливостей політичної та правової культури у системі міжнародних відносин. Релігія як носій культурних цінностей та одна з форм культури. Визначення ролі релігійного фактору у сучасному світі. Зростання впливу церкви та релігії у суспільному житті в переломний момент історії наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. Вплив світових релігій на суспільну свідомість. Міжнародне співробітництво у сфері освіти та науки. Формування європейських і світових стандартів університетської освіти. Міжнародні наукові «проекти» як базис соціально-політичного прогресу людства. Світовий інформаційний простір. Процес безперервного зростання ролі інформації в соціальному та технічному прогресі, вирішенні глобальних проблем. Міжнародні інформаційні відносини на міжурядовому, неурядовому та міжособистісному рівнях. Інформаційний продукт та інформаційні послуги в контексті міжнародних відносин. Світовий інформаційний ринок. Поняття та сутність інформаційної безпеки країни.

Тема 11. Регіон у системі міжнародних відносин

Регіональна підсистема міжнародних відносин. Зовнішня регіональна політика. Поняття «регіон» у сучасній науці. Територіально-географічні, соціально-економічні, військово-політичні, культурно-цивілізаційні, демографічні, історичні та інші критерії регіону. Значення віртуальності як критерію в теоретичному осмисленні феномену «регіон». Географічний детермінізм. Поняття «регіон» за Л. Канторі і С. Спігелом. Регіон як район світу, що включає у себе географічно близькі держави, які створюють у міжнародних справах взаємопов'язані об'єднання. Комплексний підхід до визначення поняття «регіон» і його ролі у зовнішній політиці держави. Регіон як субнаціональна спільність і його роль у міжнародних зв'язках держави. Регіон як транснаціональна спільність. Макро- і мегарегіони. Класифікація регіону Г. Розмана: макрорегіон, мікрорегіон, регіональне ядро, силовий регіон, регіон – «плавильний котел».

Тема 12. Україна в сучасних міжнародних відносинах

Основні принципи, завдання та напрями зовнішньої політики України. Україна і міжнародні організації світового і регіонального рівнів. Курс України на інтеграцію в європейські та євроатлантичні структури. Україна в Раді Європи та ОБСЄ. Співробітництво України з Європейським Союзом: проблеми та перспективи. Партнерство України з Північноатлантичним альянсом. Україна у миротворчих операціях ООН. Україна і Росія в стані «гібридної» війни. Україна у системі міжнародних економічних відносин. Місце і роль України в світовому інформаційному середовищі.

3. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Теорія міжнародних відносин як наука і навчальна дисципліна

П л а н

1. Міжнародні відносини як суспільне явище. Теорія міжнародних відносин у системі суспільних наук.
2. Об'єкт, предмет, категоріальний апарат теорії міжнародних відносин.
3. Методологія досліджень міжнародних відносин.
4. Закономірності міжнародних відносин.

Література: [26, 37, 53, 54, 58, 59, 65, 68, 70, 79, 80, 91, 94, 95, 97, 100, 101, 104, 106, 111, 113 у «Списку рекомендованої літератури» с. 48–55].

Тема 2. Класичні традиції і парадигми у вивченні міжнародних відносин

П л а н

1. Етапи становлення та специфіка науки про міжнародні відносини.
2. Теоретичні дослідження міжнародних відносин в епоху Стародавнього світу.
3. Осмислення міжнародних відносин в епоху Середньовіччя та Відродження.
4. Міжнародно-політична думка епохи Відродження і Нового часу.

Література: [24, 26, 29, 37, 54, 58, 65, 70, 84, 89, 91, 96, 97, 100, 101, 104, 111, 113 у «Списку рекомендованої літератури» с. 48–55].

Т е м а 3. Сучасні школи в теорії міжнародних відносин

П л а н

1. Різноманіття класифікацій сучасних шкіл і напрямів у теорії міжнародних відносин.
2. Політичний реалізм і неореалізм.
3. Теорії лібералізму і неолібералізму.
4. Неомарксистська теорія міжнародних відносин.
5. Геополітика в теорії міжнародних відносин.
6. Модерністські концепції міжнародних відносин.
7. Постпозитивістські наративи в теорії міжнародних відносин.

Література: [24, 26, 27, 37, 54, 58, 70, 89–91, 96–101, 104–106, 111, 113 у «Списку рекомендованої літератури» с. 48–55].

Т е м а 4. Міжнародна система: суб'єкти, відносини, норми

П л а н

1. Сутність та особливості феномену міжнародної системи.
2. Структура міжнародної системи та її актори.
3. Типи міжнародних систем у минулому і сучасності.
4. Особливості та закони еволюції міжнародних систем.

Література: [8, 9, 11, 12, 26, 27, 37, 53, 54, 58, 59, 68, 70, 80, 95, 102, 108 у «Списку рекомендованої літератури» с. 48–55].

Тема 5. Цілі, інтереси і засоби учасників міжнародних відносин

П л а н

1. Поняття суб'єкта міжнародних відносин. Критерії типології суб'єктів міжнародних відносин.
2. Держава як суб'єкт міжнародних відносин.
3. Онтологія цілей, мотивів, інтересів акторів міжнародних відносин.
4. Силові й несилові засоби досягнення цілей у міжнародних відносинах.
5. Групи інтересів учасників міжнародних відносин і стратегії їх досягнення.

Література: [15, 19, 20, 26, 37, 53, 54, 58, 59, 63, 67, 68, 70, 75–77, 86, 95, 102, 103, 110, 112 у «Списку рекомендованої літератури» с. 48–55].

Тема 6. Міжнародні конфлікти та кризи у міжнародних відносинах

П л а н

1. Сутність міжнародного конфлікту та його різновиди.
2. Науковий дискурс з проблеми міжнародної конфліктності.
3. Динаміка розвитку міжнародних конфліктів.
4. Урегулювання і попередження міжнародних конфліктів.
5. Особливості міжнародних конфліктів XXI ст.

Література: [2, 7, 10, 25, 26, 37, 38, 40, 53, 54, 56, 58, 59, 68-70, 72, 73, 78, 98, 102, 103, 110, 112 у «Списку рекомендованої літератури» с. 48-55].

Тема 7. Види і форми міжнародних відносин

П л а н

1. Видова структура міжнародних відносин.
2. Моделі видової структури міжнародних відносин.
3. Основні види міжнародних відносин: загальна характеристика.
4. Різноманіття форм міжнародних відносин.

Література: [13, 15, 16, 26, 31, 36, 37, 45–50, 53, 54, 56, 58, 61, 62, 65, 68, 70, 79, 80, 87, 94, 95, 104, 106 у «Списку рекомендованої літератури» с. 48–55].

Тема 8. Міжнародні політичні відносини

П л а н

1. Міжнародні політичні відносини у загальній системі міжнародних зв'язків.
2. Суб'єкти міжнародних політичних відносин.
3. Механізм функціонування міжнародних політичних відносин.
4. Глобальна конструкція політичної системи в умовах сучасних геополітичних зрушень.

Література: [23, 26, 29, 29, 31, 34, 36, 37, 45, 47–51, 53, 54, 56, 58–60, 70, 71, 77, 79, 83, 87 у «Списку рекомендованої літератури» с. 48–55].

Тема 9. Міжнародні економічні відносини

П л а н

1. Економічна діяльність як особлива сфера суспільних відносин.
2. Суб'єкти (актори) міжнародних економічних відносин.

3. Інтеграційні економічні процеси у сучасному світі.

Література: [17, 26, 31, 36, 37, 39, 40, 42, 43, 45, 47–50, 53, 54, 70, 79, 82, 88 у «Списку рекомендованої літератури» с. 48–55].

Тема 10. Міжнародні відносини у гуманітарній та медіасферах

П л а н

1. Культура як суспільне явище. Міжнародне культурне середовище: тенденції розвитку.
2. Міжнародне співробітництво у сфері освіти та науки.
3. Особливості політичної та правової культури провідних країн світу у системі міжнародних відносин.
4. Світовий інформаційний простір та ринок.
5. Інформаційні війни у системі міжнародних відносин.

Література: [22, 26, 31, 36, 37, 41, 45, 47–50, 52–54, 63, 65, 70, 79, 82, 93 у «Списку рекомендованої літератури» с. 48–55].

Тема 11. Регіон у системі міжнародних відносин

П л а н

1. Системний вимір регіону.
2. Регіональні підсистеми міжнародних відносин.
3. Проблеми міжнародної безпеки у контексті регіональних конфліктів.
4. «Гібридна» війна як українська реальність.

Література: [3, 5, 14, 18, 19, 21, 26, 30, 32, 37, 53, 64, 70, 92 у «Списку рекомендованої літератури» с. 48–55].

Тема 12. Україна в сучасних міжнародних відносинах

П л а н

1. Основні принципи, завдання та напрями зовнішньої політики України
2. Міжнародні економічні відносини України.
3. Міжнародні відносини України у сфері культури та інформації.
4. Регіональна політика України.
5. Європейський вибір України.

Література: [1, 4, 6, 7, 18, 26, 31, 33, 35, 39, 44, 46, 52, 57, 60, 62, 66, 70, 72, 74, 81, 85, 107, 114 у «Списку рекомендованої літератури» с. 48–55].

4. ПОТОЧНИЙ (МОДУЛЬНИЙ) ТА ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Опис предмета курсу «Теорія міжнародних відносин»

Курс	Рівень освіти, галузь знань, спеціальність	Дидактична структура навчальної дисципліни
<p>Кількість кредитів ЕКТС: 5,0</p> <p>Кількість модулів: 2</p> <p>Загальна кількість годин: 150</p> <p>Тижневих годин: 9</p>	<p>Рівень освіти – перший (бакалаврський)</p> <p>Галузь знань – 29 «Міжнародні відносини», Спеціальність – 293 «Міжнародне право»</p>	<p>ВАРІАТИВНА:</p> <p>Модуль I Лекції: 12 Практичні заняття: 12 Самостійна робота: 50</p> <p>Модуль II Лекції: 12 Практичні заняття: 14 Самостійна робота: 50</p> <p>Види контролю: поточний контроль; підсумковий контроль знань: екзамен</p>

5. ОРГАНІЗАЦІЯ ПОТОЧНОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

Оцінювання знань студентів (здобувачів освіти) з дисципліни здійснюється на підставі результатів поточного модульного контролю (ПМК). Загальним об'єктом оцінювання знань студентів є відповідні частини навчальної програми дисципліни «Теорія міжнародних відносин», опанування якої перевіряється під час ПМК.

Завдання ПМК – перевірка розуміння і засвоєння навчального матеріалу змістового модуля, здатності осмислити зміст окремих тем чи розділу, вмінь застосовувати отримані знання при вирішенні професійних проблем.

Об'єктами ПМК знань студентів з дисципліни є:

- систематичність та активність роботи на лекціях, семінарських заняттях (відвідування відповідних форм навчального процесу, активність та рівень знань при обговоренні питань);
- виконання контрольних завдань на практичних заняттях;
- індивідуальні та інші форми робіт.

Оцінювання результатів ПМК здійснюється викладачем наприкінці занять і вивчення змістового модуля. Критеріями оцінювання ПМК є:

- а) активність та рівень знань при обговоренні питань семінарських занять, відвідування відповідних форм навчального процесу, самостійне опрацювання окремих тем чи питань, інші форми робіт;
- б) виконання контрольної роботи у формі тестування або в іншій формі за вибором викладача.

Критерії оцінювання цих робіт, порядок і час складання тестів, визначаються кафедрою і доводяться до відома студентів на початку навчального року, що передує їх проведенню.

Підсумковий бал за результатами ПМК виводиться під час останнього у семестрі семінарського заняття. Загальна кількість балів за ПМК складає 30 балів. Кожен модуль оцінюється у 15 балів.

Результати ПМК знань студентів є основою для визначення загальної успішності студента і враховуються при виставленні балів за підсумковий контроль знань (ПКЗ).

У разі невиконання завдань ПМК з об'єктивних причин студенти мають право за дозволом декана (викладача) скласти їх у досейсний період. Порядок і час перескладання визначає викладач.

6. ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Індивідуальна робота студентів сприяє глибшому оволодінню предметом навчальної дисципліни, розширенню ерудиції, закріпленню навичок науково-дослідницької роботи. Вона, в ідеалі, має органічно поєднувати ті її види, які вимагають уваги, з тими, що стимулюють творчий пошук та мислення. Це допомагає студенту вільно орієнтуватися в системі знань теорії міжнародних відносин і всебічно підготуватися до самостійної праці.

Індивідуальна робота студентів з «Теорії міжнародних відносин» може включати: участь у роботі студентського наукового гуртка (групи) з проблем міжнародних відносин, студентських наукових конференцій (з опублікуванням тез), конкурсів, олімпіадах; написання етюдів, есе, рефератів, їх презентацію; анотацію та реферування додаткової літератури; складання бібліографії до окремих тем; інші форми роботи.

Вибір видів індивідуальної роботи здійснюється на альтернативній основі – за власним інтересом студента за узгодженням із викладачем чи за пропонованими та рекомендованими кафедрою. Організація, контроль та оцінка якості виконання індивідуальної роботи покладається на викладача – керівника індивідуальної роботи. За виконану індивідуальну роботу студент може отримати до 10 балів.

7. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ

Підсумкове оцінювання рівня знань студентів з дисципліни «Теорія міжнародних відносин» здійснюється за 100-бальною шкалою за сукупністю результатів ПМК (максимум 30 балів), виконаної індивідуальної роботи (максимум 10 балів) та підсумкового контролю знань (ПКЗ).

Завдання, що виносяться на ПКЗ, оцінюються від 0 до 60 балів. ПКЗ з «Теорії міжнародних відносин» проводиться у формі іспиту. Конкретний перелік питань та завдань, що охоплюють весь зміст навчальної дисципліни, критерії оцінювання екзаменаційних завдань, порядок і час їх складання визначаються кафедрою і доводяться до студентів на початку навчального року.

Екзаменаційний білет містить три питання.

До відомості обліку підсумкової успішності заносяться сумарні результати ПМК в балах, виконаної індивідуальної роботи та ПКЗ. Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється у залікову книжку відповідно до такої шкали.

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в НІОУ
A	Відмінно – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	5	90–100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками	4	80–89
C	Добре – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75–79
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3	70–74
E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60–69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	2	20–59
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс		1–19

8. КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Міжнародні відносини як суспільне явище.
2. Тенденції розвитку сучасних міжнародних відносин.
3. Об'єкт, предмет і категорії теорії міжнародних відносин.
4. Зміст і функції теорії міжнародних відносин.
5. Методологія досліджень міжнародних відносин.
6. Формальні методи досліджень міжнародних відносин.
7. Неформальні методи досліджень міжнародних відносин.
8. Закономірності міжнародних відносин.
9. Теоретичні дослідження міжнародних відносин в епоху Стародавнього світу.
10. Осмислення міжнародних відносин в епоху Середньовіччя та Відродження: загальна характеристика.
11. Міжнародно-політична думка Нового часу: загальна характеристика.
12. Погляди Гуго Гроція щодо осмислення проблем міжнародних відносин, війни і миру.
13. Ідеалістична парадигма у міжнародних відносинах в епоху Відродження та Нового часу: загальна характеристика.
14. Марксистська парадигма дослідження міжнародних відносин.
15. Різноманіття класифікацій сучасних шкіл і напрямів в теорії міжнародних відносин.
16. «Три хвилі дебатів» у теорії міжнародних відносин: загальна характеристика.
17. Політичний реалізм як парадигма теорії міжнародних відносин.
18. Політичний неореалізм: загальна характеристика.
19. Теорія лібералізму (ідеалізму) щодо досліджень зовнішньої політики і міжнародних відносин.
20. Неолібералізм як парадигма теорії міжнародних відносин.
21. Неомарксистська парадигма теорії міжнародних відносин.

- 22.Геополітика як підхід до вивчення міжнародних відносин.
- 23.Модерністські концепції міжнародних відносин.
- 24.Постпозитивістські парадигми у міжнародних відносинах.
- 25.Дослідження міжнародної системи: різноманіття концепцій.
- 26.Закони і закономірності розвитку та функціонування міжнародної системи.
- 27.Сутність та особливості міжнародних систем.
- 28.Типологія міжнародних систем: загальна характеристика.
- 29.Типологія міжнародних систем за М. Капланом.
- 30.Структура міжнародної системи.
- 31.Актори міжнародної системи.
- 32.Онтологія цілей, мотивів, інтересів акторів міжнародних відносин.
- 33.Характеристика універсальних, національних, групових й особистих інтересів учасників міжнародних відносин.
- 34.Силові засоби досягнення цілей у міжнародних відносинах.
- 35.Несилові засоби досягнення цілей у міжнародних відносинах.
- 36.Групи інтересів учасників міжнародних відносин: поняття, функції і способи впливу.
- 37.Типологія груп інтересів учасників міжнародних відносин.
- 38.Стратегії досягнення мети групами інтересів міжнародних відносин.
39. Поняття та сутність міжнародного конфлікту.
- 40.Джерела виникнення і розвитку міжнародного конфлікту.
- 41.Типологія міжнародних конфліктів.
- 42.Дослідження міжнародних конфліктів: різноманіття підходів.
- 43.Динаміка розвитку міжнародних конфліктів.

44. Природа міжнародних криз.
45. Врегулювання міжнародних конфліктів.
46. Попередження міжнародних конфліктів.
47. Особливості міжнародних конфліктів ХХ – ХХІ ст.
48. Видова структура міжнародних відносин: загальна характеристика.
49. Засоби здійснення політики в міжнародному середовищі.
50. Зміст, форми та функції дипломатії.
51. Поняття, типи військових відносин, їх роль і місце в міжнародних відносинах.
52. Міжнародне співробітництво у сферах боротьби із злочинністю та тероризмом.
53. Специфічні особливості інтеракцій в міжнародному середовищі.
54. Основні форми міжнародних відносин.
55. Міжнародні політичні відносини у загальній системі міжнародних зв'язків.
56. Зовнішньополітична діяльність держав у сучасному світі.
57. Держава як основний суб'єкт міжнародних політичних відносин.
58. Міжнародні державні організації як суб'єкти міжнародних політичних відносин.
59. Міжнародні неурядові організації як учасники міжнародних політичних відносин.
60. Механізм функціонування міжнародних політичних відносин.
61. Глобальна конструкція політичної системи в умовах сучасних геополітичних зрушень.
62. Економічна діяльність як особлива сфера суспільних відносин.
63. Міжнародна економічна система як підсистема міжнародної системи.
64. Держави як учасниці міжнародних економічних відносин.

65. Міжнародні міжурядові економічні організації як учасниці міжнародних економічних відносин.

66. Міжнародні неурядові економічні організації як учасниці міжнародних економічних відносин.

67. Транснаціональні корпорації як учасниці міжнародних економічних відносин.

68. Інтеграційні економічні процеси у сучасному світі.

69. Культура як суспільне явище сучасного світу.

70. Міжнародне культурне середовище: тенденції розвитку.

71. Релігія як носій культурних цінностей та одна з форм культури, її вплив на міжнародні відносини.

72. Особливості політичної та правової культури провідних країн у системі міжнародних відносин.

73. Світовий інформаційний простір.

74. Світовий інформаційний ринок.

75. Поняття та сутність інформаційної безпеки країни.

76. Системний вимір регіону.

77. Регіональні підсистеми міжнародних відносин.

78. Проблеми міжнародної безпеки у контексті регіональних конфліктів.

79. Основні принципи, завдання та напрями зовнішньої політики України.

80. Україна і міжнародні організації світового і регіонального рівнів.

81. Міжнародні економічні відносини України.

82. Міжнародні відносини України у сфері культури та інформації.

83. Регіональна політика України.

84. Інтеграція України в європейські та євроатлантичні структури.

9. СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Автаркія великих просторів – концепція, згідно з якою лише великі геополітичні утворення здатні в сучасних умовах повноцінно розвиватися, бути економічно та ідеологічно незалежними.

Автономізація (грец. αὐτός – сам + грец. νόμος – закон) – надання самостійності частині або деяким частинам держави у вирішенні внутрішніх проблем. Автономію можуть отримати окремі етнонаціональні спільноти, які компактно проживають у межах однієї держави і відрізняються мовою, культурою, релігією тощо. **А.** передбачає: чинність поряд із загальнодержавними «автономних» законів, незалежні від центру «автономний» парламент і уряд, який виконує загальнодержавні й «автономні» закони.

Агент – суб'єкт міжнародних відносин, що є виразником тих чи інших норм, цінностей певної системи, особливості якої визначають логіку його поведінки в тій чи іншій ситуації. Так, представники окремої держави стають агентами міжнародних відносин, якщо в їх поведінці втілюються уявлення про цінності, усталені в державі.

Агресія – усі види та форми незаконного, з погляду ООН, збройного нападу та застосування агресії однією державою або групою держав проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності країни.

Азіяцентризм – 1) геополітична концепція, яка базується на вченні про расову перевагу азійських народів та необхідність їх домінації та географічного поширення не тільки в регіоні, а й світі в цілому; 2) різновид паннаціоналістичних концепцій окремих азійських держав, які пропагують ідею переваги народів Азії над європейцями. В **А.** є різні напрями – від ліберального, консервативного до праворадикального, що пропагує перевагу жовтої раси; 3) азійський політико-ідеологічний напрям – паназіятизм, що слугує засобом ідеологічного прикриття прагнень експансіоністських груп створити «велику імперію жовтих рас», що включає Японію, Корею та КНР; 4) культуро-

логічний напрям, в основі якого лежить ідея про Азію як колицю походження народів, джерело багатьох світових філософсько-культурних і науково-технічних надбань, що зумовив появу окремої науки – сходознавства.

Акі комунітер (фр. *acquis communautaire* – надбання спільноти) – сукупність актів законодавства, політичних документів і практики їх застосування, що є чинними на даний момент в ЄС. **А. к.** лежить в основі європейської інтеграції, оскільки зобов'язує держави-члени імплементувати всі попередні та наступні акти і спільні заходи. Впровадження **А. к.** у національні правові системи є необхідною умовою набуття членства в ЄС. **А. к.** є досить динамічним утворенням, що перебуває в процесі постійного розвитку в напрямі розширення та поглиблення.

Актор – учасник міжнародно-політичного процесу, який діє на світовій арені і здатний своєю діяльністю змінити оточуюче середовище.

Альтерглобалізм (лат. *alterno* – змінюю і новолат. *globus* – куля) – громадський рух за справедливість, мета якого – пошук альтернативних шляхів глобалізації та відмова від її нинішньої американоцентричної моделі. Основні цілі **А.**: посилення соціальної та демократичної спрямованості глобального устрою, розроблення альтернативних демократичних механізмів прийняття рішень із міжнародних проблем, збереження розмаїття культур, заперечення всіх форм гегемонії та відчуження. Перемога **А.** можлива за умови готовності держав з великим економічним і культурним потенціалом сприяти формуванню світової рівноваги.

Альянс воєнний (фр. *alliance* – союз) – союз двох або кількох держав, мета якого – воєнна агресія проти третіх держав (агресивний **А. в.**) або недопущення такої агресії з боку третіх держав (оборонний **А. в.**). Як **А. в.** розглядаються військово-політичні блоки (приміром, НАТО – Північно-Атлантичний альянс). Засобом інституціоналізації **А. в.** є відповідні міждержавні договори (пакти).

Альянс політичний – об'єднання держав чи політичних організацій на основі формальних/неформальних договірних

відносин задля досягнення спільної мети протягом певного часу. Як правило, поняття *А. п.* використовується для визначення міждержавних союзів політичного характеру. Зазвичай *А. п.* у відносинах між державами слугує взаємній підтримці сторін у разі зазіхання інших держав або реалізації взаємних політичних інтересів. У сучасних умовах метою створення *А. п.* є переважно досягнення необхідного балансу військово-політичних сил і забезпечення національної безпеки тих чи інших держав. Основне завдання *А. п.* – вироблення ефективного механізму оперативного реагування на внутрішні та зовнішні виклики.

Аналіз – уявне або реальне розкладання об'єкта дослідження на його складові.

Аналогія – ймовірний, правдоподібний висновок про схожість двох предметів або явищ за певною ознакою на підставі їх подібності, визначеної за іншими ознаками.

Анексія (лат. *annexio* – приєднання) – насильницьке приєднання в односторонньому порядку державою території іншої держави або території, яка складає предмет їх суперечки. За міжнародним правом *А.* – один із видів агресії та тягне міжнародно-правову відповідальність. Інколи замість правового поняття *А.* використовуються пропагандистські кліше «збирання земель», «примноження земель» та «приєднання земель». Найвідомішими в історії прикладами *А.* є: *А.* Великою Британією Фолклендських островів (1833), Австро-Угорщиною – Боснії і Герцеговини (1908), Румунією – Бессарабії (1918), Німеччиною – Судетської області (1938), СРСР – частини Польщі (1939). Перебування на території Абхазії та Південної Осетії військових сил Російської Федерації грузинська сторона називає *А.* Більшість країн світу та авторитетні міжнародні організації (напр., ПАРЄ, НАТО, ОБСЄ та ін.) називають *А.* окупацію Російською Федерацією Автономної Республіки Крим.

Анексія Автономної Республіки Крим та м. Севастополя – насильницьке відторгнення Російською Федерацією частини суверенної території України – Автономної Республіки Крим (АРК) та м. Севастополя внаслідок проведеного наприкінці лютого – березня 2014 р. комплексу військових, спеці-

альних інформаційно-психологічних та інших операцій. 18.03.2014 р. за результатами псевдореферендуму, проведеному 16.03.2014 р., підписано договір між Російською Федерацією і АРК про прийняття останньої до складу Росії. За цим договором Республіка Крим і місто федерального значення Севастополь стають новими суб'єктами РФ, що суперечить нормам міжнародного права та одноставно засуджено цивілізованим світовим співтовариством.

Анкетування – метод опитування, при якому дослідник спілкується з респондентом (учасником соціологічного опитування) за допомогою анкети.

Анклав (енклав) (фр. *enclave* – вклинювання, від лат. *inclavare* – закривати на ключ) – частина державної території суверенної держави, оточена з усіх сторін територією іншої або декількох інших держав. Поряд із терміном **А.** вживається термін напіванклав, яким позначається територія, яка відділена від основної частини держави або усією своєю територією межує з однією державою, але має вихід до моря. Із погляду держави, якій належить територія **А.**, вона називається «ексклав», а поняття «**А.**» використовується іншими державами.

Антиглобалізм – теорія та ідеологія, що заперечує об'єктивність природи глобалізації. Соціально-політичну основу **А.** становлять нижні та маргінальні верстви національних суспільств, ліві та лівоекстремістські організації і рухи, що мають антикапіталістичну спрямованість і ведуть боротьбу з наслідками глобалізації, критикують неоліберальний варіант капіталізму та міжнародні економічні й фінансові інститути. Антиглобалісти виступають за «зміцнення громадянського суспільства», пропонують паралельний, «альтернативний» розвиток суспільства, сповідуючи настрої традиційного «антиімперіалізму» та спрямовуючи вістря критики проти США.

«Артхаашастра» – давньоіндійський трактат IV-III ст. до н.е., який вважають першим найгрунтовнішим викладом теорії міжнародної політики.

Архівні дослідження – науковий пошук та вивчення існуючих історичних свідчень і документів, складених та збе-

режених приватними особами або організаціями.

Асиметричне рішення – такий спосіб вирішення проблеми у міжнародному спорі опонентів, за якого цілком чи майже повністю реалізуються інтереси тільки однієї сторони.

Багатополярність – система світового устрою, за якого безліч держав мають приблизно рівний військовий і економічний потенціал.

Баланс загроз – механізм світової політики; теорія міжнародних відносин, суть якої полягає в тому, що політичні актори (зокрема, держави) найчастіше утворюють коаліції не проти найсильнішого актора, що загрожує їх інтересам у довгостроковій перспективі, а проти того, який є небезпечним для них на даний момент або в осяжному майбутньому. Поняття «**Б. з.**» запропонував американський дослідник С. Уолт 1985 р. За теорією **Б. з.**, критеріями оцінки державою загрози з боку потенційного супротивника є: 1) сукупна потужність; 2) географічна близькість; 3) наступальні можливості; 4) наступальні наміри. Відповідно до **Б. з.**, сила супротивника лежить в основі сприйняття загрози, проте поняття «сила» і «загроза» не збігаються, бо останнє є ідеальним відображенням першого. Держава прагне досягнення балансу не тільки проти сили, а й проти загроз. Провідне значення має саме сприйняття державами потенційних загроз, а не їх реальні можливості супротивника.

Баланс сил – ситуація в міжнародних відносинах, за якої існує паритет або стабільність між сторонами.

Без'ядерний статус – міжнародно-правовий стан держави, відповідно до якого вона не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї. **Б. с.** держави як суб'єкта міжнародного права визначає і певні зобов'язання, що беруть перед такою державою ядерні країни: поважати її незалежність, суверенітет та існуючі кордони, відмовлятися від використання будь-якої зброї проти такої держави, крім як у разі самооборони; утримуватися від економічного тиску на таку державу і домагатися рішучих дій Ради Безпеки ООН у разі, якщо така держава стане жертвою акту агресії з боку інших країн.

Біполярний світ – система міжнародних відносин, що характеризується політичним, економічним, військовим та, часто, ідеологічним протистоянням двох держав – лідерів світової політичної системи. Прикладом **Б. с.** є система міжнародних відносин, що склалася після Другої світової війни і переросла в глобальне біполярне протистояння між США та СРСР. Для **Б. с.** характерні конфронтаційна стабільність у відносинах між двома наддержавами і блоками, що за ними стоять; нестабільність на системній периферії на регіональному та субрегіональному рівнях, що проявляється в локальних воєнних конфліктах за опосередкованої підтримки наддержавами своїх союзників; спроби держав-лідерів отримати політичну перевагу на периферії; кризи у відносинах між державами-суперницями, викликані намаганнями переділу «сфер впливу» та ідеологічне суперництво наддержав.

Біполярність (двополярність) – розподіл політичних сил між двома державами. Термін **Б.** позначає двополюсну структуру світових політичних сил і відображає реальне протистояння в світі. **Б.** – один із варіантів системи «балансу сил», коли усі його складові об'єднуються навколо двох основних центрів політичної сили. Глобальна **Б.** передбачає поділ світу на сфери впливу між двома полюсами сили, створення військово-політичних блоків, іноді – ідеологічного, релігійного, культурного бар'єрів.

Вайолентологія – наука про природу сили та насильства, причини, зміст та форми їх вияву в сфері міжнародних відносин. З позицій **В.** міжнародні відносини – це відносини сили.

Велика держава – держава, що здійснює вирішальний вплив на функціонування та розвиток міжнародної системи. Термін «**В. д.**» уперше застосований у документах Віденського конгресу (1815). Відтоді **В. д.** стали називати Австрію (пізніше Австро-Угорщину), Велику Британію, Пруссію (пізніше Німеччину), Росію (пізніше СРСР) і Францію. Згодом до цього переліку долучили Італію, США та Японію. Сьогодні **В. д.** вважаються постійні члени Ради Безпеки ООН (Велика Британія, Китай, Росія, США, Франція), які мають статус ядерних держав,

відіграють системоутворюючу роль у сучасних міжнародних відносинах. Останнім часом на статус **В. д.** претендують Німеччина, а також Бразилія, Індія, Японія.

Велика сімка – група з 7 провідних країн світу, що здійснюють координацію важливих зовнішньоекономічних і зовнішньополітичних заходів у рамках щорічних зустрічей керівників держав і урядів (США, Японія, Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія і Канада).

Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин – світопорядок, основи якого були закладені Версальською мирною угодою 1919 р., низкою договорів із союзниками Німеччини, а також угодами, укладеними на Вашингтонській конференції 1921–1922 рр.

Вестфальський мир – мир, встановлений в 1648 р. по закінченні Тридцятирічної війни (1618–1648) між німецькими протестантськими князями, з одного боку, і католицькими князями та імператором – з другого, що перетворилася з внутрішньоєвропейської на загальноєвропейську. Вестфальську мирну угоду укладено 24 жовтня 1648 р. на двох конгресах, що відбувалися в містах Вестфалії – Мюнстері й Оснабрюці. Статті угоди стосувалися трьох питань: змін у Європі внаслідок Тридцятирічної війни; віросповідання в Священній Римській імперії; політичного устрою імперії. Статті Вестфальського договору зафіксували нове співвідношення сил, що склалося в Європі на користь Франції та Швеції. Договором визнані релігійні права і свободи за лютеранами та кальвіністам; щодо внутрішнього устрою імперії – за князями закріплено право суверенітету: відтепер вони мали права на укладання угод між собою та з іноземними державами, проте із застереженням, що такі угоди не завдадуть шкоди імперії. Священна Римська імперія фактично перестала існувати. Це була імперія без реальної влади імператора, без населення. Священна Римська імперія стала імперією без установ: сейм, а з 1653 р. – рейхстаг не ухвалювали жодних політично значущих постанов (рішення мали бути виключно однастайними, однак протиріччя серед його членів виключали можливість їх прийняття). Це була імперія без столиці: імпера-

тор знаходився у Відні, рейхстаг – у Зегенсбурзі, імперський суд – у Ветцларі. Інколи до **В. м.** відносять також мирний договір 1648 р. між Голландією та Іспанією, що завершив вісімдесятирічну війну між ними.

«Виклик – відповідь» – універсальний закон розвитку цивілізації, сформульований А. Тойнбі, відповідно до якого кожен крок поступу цивілізації постає як адекватна відповідь на виклик або стимул (стимули суворих країн, нової землі, гноблення та ін.).

Висновок – логічна форма мислення, у якій з одного або декількох суджень (посилань) на основі правил логіки виводиться нове судження (наслідок). Умовивід – основний метод одержання нового знання.

Віденська система міжнародних відносин (європейський «концерт націй») – структура міждержавних відносин в Європі, що склалася після війн Наполеона I і проіснувала, із суттєвими змінами, до Першої світової війни. Базувалась на спільних домовленостях наймогутніших європейських монархій стосовно територіального та політичного статус-кво в Європі; передбачала можливість колективного втручання у внутрішні справи держав, яким загрожували революції, вимоги дипломатичних консультацій щодо територіальних змін у Європі.

Війна – складне суспільно-політичне явище, зумовлене потребою розв'язання протиріч між державами, народами, національними і соціальними групами шляхом застосування засобів та методів збройної боротьби.

Військова дипломатія – різновид дипломатичної діяльності держави, який стосується військової сфери. Метою **В. д.** є захист інтересів громадян шляхом збору інформації в іноземних країнах. **В. д.** виконує такі завдання: здійснення консультування та допомоги у військових питаннях в країнах, які перебувають у стані реформування свого оборонного сектору; забезпечення створення і функціонування змішаних військово-цивільних місій на територіях, де відбувається збройний конфлікт або постконфліктна реконструкція; контроль над новими видами озброєнь та ін.

Військова допомога – форма військової співпраці, що використовується з метою зміцнення оборони дружніх (нейтральних або що розвиваються) держав, які не в змозі самостійно забезпечити власну безпеку або захистити певні геополітичні інтереси іншої держави. **В. д.** здійснюється у формі фінансових потоків, військових консультацій, поставок зброї та військової техніки, участі у модернізації бойової та спеціальної техніки, направлення військових фахівців, будівництва об'єктів інфраструктури, навчання військовослужбовців у військових навчальних закладах, допомоги у бойовій підготовці військ, сил, у розробці бойових документів.

Влада – 1) специфічне, непаритетне відношення між соціальними суб'єктами; явище, яке має свої суспільні джерела та різноманітні ресурси; властивість і функція соціальної системи, що походить зі складного комплексу системних взаємодій та структурних ієрархій; 2) спосіб ієрархічної самоорганізації соціальних відносин, заснований на цільовому розподілі функцій управління, підпорядкування і соціального контролю.

Воєнна криза – складова воєнно-політичної кризи, яка виникає як результат попереднього розвитку міждержавного конфлікту. **В. к.** є найгострішою фазою **в.-п. к.**, яка настає внаслідок створених однією з держав загроз національним інтересам опонентів. Характеристики **В. к.**: протиріччя (економічні, політичні, військово-стратегічні, національні, територіальні та ін.), що набувають характеру гострої міждержавної політичної боротьби як наслідку жорсткої внутрішньополітичної боротьби, розбіжностей між різними гілками влади, серйозних помилок і прорахунків, допущених в ході кризисної дипломатії. **В. к.** умовно можна визначити як стан «між миром і війною», в якому перехрещуються різні поведінкові типи, характерні як для війни, так і для мирної дипломатії. Вони можуть виникати як за відносної симетрії, так і за наявності істотних елементів асиметрії у співвідношенні сил сторін протистояння, проте у збройний конфлікт значно частіше переростає **В. к.** з очевидним асиметричним співвідношенням сил.

«Гарячий мир» – концепція, яка базується на визначен-

ні відмінностей «Г.м.» від «холодної війни». Якщо для останньої характерним є націоналізм, взаємна ворожість і підготовка до конфлікту, готовність до нього, то для **Г. м.** – спільні активні зусилля, спрямовані на «побудову мостів» між супротивниками для втілення уявлень про мир і заборону війни; пошук існуючих точок дотику між сторонами конфлікту і створення нових; зменшення ролі національного суверенітету і зростання значення наднаціональних структур; визначення і визнання нових загроз, спільних для колишніх противників, – планеті і людству (забруднення води і повітря, руйнування озонового шару, втрата енергоресурсів, голод, злидні, невігластво, порушення прав людини).

Гегемонія – у міжнародних відносинах домінування певної держави, групи держав.

Географічний детермінізм – концепція, сутність якої полягає у визнанні визначального впливу природних умов на розвиток народів і держав.

Геополітика – наука про закономірності розподілу та перерозподілу сфер впливу (центрів сили) різних держав і міждержавних об'єднань у багатомірному світовому комунікаційному просторі.

Геополітична напруженість – стан міжнародних відносин, що характеризується конфліктністю між акторами, глобальними загрозами та невдоволеністю однієї або кількох держав ситуацією, що склалася. Яскраво виражений характер **Г. н.** набуває в періоди радикальних змін у самій міжнародній системі, коли вирішуються питання балансу та розстановки сил у світі, коли ці зміни зачіпають реальні чи уявні інтереси держав, коли існує реальна або уявна загроза миру та безпеці.

Геополітичне позиціонування (лат. *positio* – положення) – спеціальна діяльність, що здійснюється акторами світового політичного процесу з метою створення, просування та співставлення або протиставлення специфічного уявлення про себе у середовищі інших учасників геополітичного процесу. Основними характеристиками, від яких залежить **Г. п.**, є: територіальні, геопросторові, природно-ресурсні, демографічні, функціо-

нальні та інші показники, стрижневою серед яких є геополітична компонента. Ключовими імперативами *Г. п.* є конструювання моделі конкурентоздатності, фінансової та ресурсної незалежності, переконливої військово-політичної та економічної могутності.

Геополітичний статус держави – політико-правове становище держави, її місце та роль у світовій ієрархії держав певної історичної епохи, що визначається сукупністю зусиль та масштабом освоєння державою геополітичного простору. Сучасна геополітика базовим критерієм *Г. с. д.* вважає рівень експансії держави (глобальний, регіональний, локальний), і можливості кожної держави в цьому аспекті визначаються обсягом її спільних зусиль щодо розширення зони контролю в географічному, економічному, інформаційно-кібернетичному та інформаційно-ідеологічному вимірах геополітичного простору. За критерієм *Г. с. д.* визначаються такі типи держав: наддержава, велика держава, регіональна наддержава, регіональна держава, мала держава.

Геостратегія (дав.-грец. *στρατηγία* – мистецтво полководця) – напрями зовнішньої політичної та економічної діяльності держави (групи держав) на світовій арені, пов'язані з реалізацією власних цілей у глобальному просторі; довгостроковий геополітичний проєкт країни, напрям дій та мистецтво активної самореалізації (або інтервенції) на базі власної цивілізаційної ідентичності та одночасна нейтралізація руйнівних для соціуму і держави наслідків зовнішніх і внутрішніх викликів багатомірного комунікаційного світового простору.

«Гібридна» війна – різновид війни, визначальною ознакою якої є сполучення принципово різних типів і способів її ведення, які скоординовано застосовуються задля досягнення основної мети. Особливість *«Г.» в.* полягає у використанні окремих військових підрозділів із залученням нерегулярних збройних формувань (повстанців, терористів, партизан та ін.) і застосуванням класичних прийомів ведення війни у поєднанні з новими – інформаційною війною та кібервійною. *Г. в.* комбінує партизанську та громадянську війни, а також заколот і тероризм.

Гіпотеза – спосіб мислення, який полягає в побудові припущення про те, чим є досліджуване явище, та в доведенні цього припущення.

Глобалізм – сучасна доктрина, де розглядається процес розширення і поглиблення міжнародних зв'язків та інститутів з інтеграцією в єдиний простір.

Глобалізація – найважливіша тенденція розвитку сучасного світу, загальноцивілізаційний процес планетарного єднання різних сфер людської діяльності, який охоплює виробництво, технологію, фінанси, торгівлю, культуру, політичні й державні інститути.

Глобалізований світ – поняття, яким характеризують специфіку трансформацій модерного світу через вплив глобалізації. **Г. с.** визначається злиттям національних економік у єдину загальносвітову систему, засновану на легкості переміщення капіталу, інформаційній відкритості світу, швидкому технологічному оновленні, зниженні тарифних бар'єрів і лібералізації руху товарів, капіталу на основі комунікаційного зближення, інтернаціональної освіти. Суть **Г. с.** визначається сукупністю трьох складових: 1) співвідношенням на геополітичному рівні націй-держав; 2) відносинами між націями-державами і глобальними ринками; 3) відносинами між індивідами та державами-націями.

Глобальне врядування – процес об'єднання зусиль урядів і неурядових суб'єктів міжнародної політики задля забезпечення керованості міжнародних відносин і глобальних процесів шляхом переговорів, укладання угод, створення координуючих світових і регіональних інституцій.

Гручка біполярна система – тип міжнародної системи (за М. Капланом), яка складається з акторів-держав (серед яких два головні), союзів і блоків держав та універсальних акторів – міжнародних організацій.

Гонка озброєнь – процес нарощування зброї, до якого залучаються дві (або більше) держави з метою посилення власної безпеки і захисту від супротивника.

Дедукція – процес аналітичного міркування від загаль-

ного до часткового або менш загального.

Держава – політичне утворення, що характеризується такими ознаками: легітимною публічною владою, територією та населенням. 1. На міжнародній арені будь-яка *Д.* поєднає в зовнішній політиці різні цілі – прагнення здійснити експансію або прагнення самозбереження, встановлення миру та стабільності у світі, іноді навіть ціною відмови від певних для себе преференцій. 2. Кожна *Д.* прагне забезпечити власну безпеку, однак це устремління породжує так звану дилему безпеки. Суть останньої полягає в тому, що збільшення безпеки однієї *Д.* може розглядатись як небезпека для іншої та викликати з її боку відповідну реакцію – від гонки озброєння до превентивної війни. 3. Усі *Д.* на міжнародній арені є рівними, проте ця рівність є суто формальною, оскільки *Д.* різняться за територією, населенням, природними ресурсами, економічним потенціалом, соціальною стабільністю, авторитетом, рівнем озброєння, тривалістю існування. Ці відмінності породжують нерівність *Д.* з точки зору їх національної могутності, внаслідок чого утворюється міжнародна стратифікація з характерною для неї ієрархією *Д.*

Державна влада – публічний феномен політичного характеру, основна форма політичного панування великої соціальної спільноти (народу, класу тощо); володіє верховенством і суверенітетом, має спеціалізований апарат з регулювання соціальних відносин, використовує право і легітимний примус; є системною функцією асиметричного суспільства.

Дипломатія – методи і практика, за допомогою яких держава проводить свою зовнішню політику.

Дипломатія «іношої доріжки» – неурядові та неофіційні контакти та заходи між приватними особами та недержавними суб'єктами, спрямовані на покращення клімату довіри та взаєморозуміння. Термін запроваджений у статті «Зовнішня політика за Фрейдом» (1981) Дж. Монтвіллом. *Д. «і. д.»* – це зусилля недержавних професійних практиків чи теоретиків, спрямовані на редукцію або розв'язання конфлікту шляхом зниження ненависті, напруженості чи страху за допомогою поліпшення комунікації і кращого розуміння позицій один одного.

Д. «і. д.» не є заміною, а доповненням офіційної дипломатії.

Експеримент – метод збору й аналізу емпіричних даних з метою перевірки гіпотез щодо причинних зв'язків між явищами.

Ескаляція (лат. *scala* – сходи) – 1) нарощування військової могутності держави, озброєнь, інтенсивності воєнних дій, розширення театру воєнних дій, розширення конфлікту, загострення політичного становища і под.; 2) термін, яким позначається розвиток політичного конфлікту вглиб (по вертикалі). **Е.** передбачає посилення інтенсивності і гостроти конфліктної ситуації. Причина **Е.** конфлікту полягає в тому, що при переході від латентної фази до фази відкритого конфлікту стикаються деструктивні, взаємно несприйнятливі моделі поведінки сторін. На етапі **Е.** конфлікт набуває кульмінаційної точки протистояння й веде до того, що сторони починають розуміти необхідність переходу до конструктивних і взаємоприйнятних позицій, що може бути позитивним у питаннях пошуків компромісу між ворогуючими суб'єктами.

Ефірократія (грец. *αἰθήρ* – ефір, космічний простір, *κράτος* – сила, влада) – силовий компонент стратегії освоєння космічного простору та його використання з метою геополітичної експансії. Термін запропоновано К. Шміттом, який вважав, що до **Е.** є лише природним розвитком геополітичної стратегії Моря (таласократії), оскільки стихія Води в універсалістській експансії, що здійснюється саме за рахунок Суші (телурократії) і традиційно підлеглих до неї просторів, підкорює своїй владі стихії Повітря та Ефіру (вакууму), продовжуючи цивілізаційну тенденцію до «розрідження».

Євроатлантичний безпековий простір – військово-політична система, яка склалася та існує в межах території країн-членів євроатлантичного регіону, що спрямована на комплекс заходів, які здійснюються всіма заінтересованими державами з підтримки стану нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз миру в світі.

Єврорегіон – європейська форма міжнародної інтеграції, яка ґрунтується на співробітництві двох чи більше територіальних утворень, що розташовані у прикордонних районах сусідніх

держав Європи. По суті, це територія, що включає не менш як дві європейські країни, між якими розвивається цілеспрямована транскордонна співпраця, що реалізує певні економічні, соціальні та культурні проекти та програми і є своєрідним інструментом їх інтеграції в європейські структури. У 1958 р. створено перший Є. між учасниками з Німеччини та Нідерландів. Сьогодні на території європейського континенту функціонує понад 50 єврорегіонів. Перший єврорегіон за участю України – «Карпати».

Жорстка сила – здатність держави досягти поставленої мети шляхом впливу на інших акторів міжнародних відносин через примус і нав'язування власних інтересів за допомогою економічної та військової сили. Остання передбачає використання примусової дипломатії, війни або загрози з метою примусу, залякування та захисту. Економічна сила передбачає надання допомоги, хабара та економічних санкцій.

Загарбницька політика – одна з форм зовнішньої політики держав, основна мета якої – розширення сфери економічного, політичного, культурного та ін. впливу шляхом захоплення державами або монополістичними об'єднаннями чужих територій, ринків, джерел сировини тощо. **З. п.** проводиться зазвичай економічними методами (вивезення капіталу, демпінг, валютна політика), шляхом дипломатичного тиску або відкритої військової інтервенції.

Заколот – збройне повстання, бунт ворожих сил проти державної влади, переважно організований у результаті таємної змови.

Заколотовійна – форма збройних конфліктів, у яких воюючими є не тільки і не стільки війська, скільки народні рухи. Концепція **З.** викладена в книгах Є. Месснера «Заколот – ім'я третьої всесвітньої» (1960), «Всесвітня заколотовійна» (1971) та ін. **З.** – новий тип тотальної (до того ж «неправильної», «сретичної») війни, яка характеризується «воюванням у стилі заколоту»: революціями, переворотами, повстаннями, заворушеннями, шкідництвом, шпигунством, підпільним терором, партизанством (герильєю) і повстанством, військово-

політичним бандитизмом, психо- і тайновоюванням, потаєними нападами, провокаціями, пропагандою й агітацією, іншими способами розламування культур, структур народу, розкладання армії і под.

Закон Дойла – залежність рівня агресивності держави від типу політичного режиму, виявлена і описана американським дослідником М. Дойлом у статті «Лібералізм і світова політика» (1986). Порівнявши список ліберальних держав і міжнародних конфліктів протягом останніх двох століть, М. Дойл сформулював **З. Д.**, тобто дійшов висновку про неохочість демократичних режимів до насильницького вирішення проблем та ініціювання конфліктів між собою внаслідок кількох обставин: конституційної системи контролю; структури демократичного громадянського суспільства, що обмежує уряд; невідповідності демократичним державам, що пов'язані торговельними контактами, воювати між собою.

Змушування до миру – один із структурних елементів мирного процесу та один із типів операцій з підтримки миру згідно з класифікацією НАТО, який полягає у діяльності групи держав чи окремої держави з метою припинення міждержавного чи внутрішньодержавного конфлікту. **З. до м.** може носити ненасильницький (економічні, правові і фінансові санкції) і збройний характер (операції **З. до м.**). На відміну від підтримки миру, **З. до м.** не потребує згоди конфлікуючих сторін на втручання третьої сторони.

Зовнішня політика – практичне втілення основних принципів міжнародної політики держави, що відповідає її національним інтересам.

Івент-аналіз, або **аналіз подієвих даних** – методика дослідження динаміки політичних ситуацій, в основі якої лежить спостереження за інтенсивністю подій з метою виявлення можливих шляхів їх еволюції, а також визначення таких компонентів політичного процесу, які є найважливішими для дослідження.

Ідеалізм (лібералізм) – теоретичний підхід до аналізу міжнародних відносин, що ґрунтується на оптимістичному розумінні людської природи і спільноти, що формується люди-

ною. Міжнародна система, побудована на демократичних засадах, принципах співробітництва і моралі; стабільність досягається через міжнародні інститути (організації), кооперацію країн. **I.** виходить з того, що взаємодія держав на світовій сцені зорієнтована на те, щоб покласти край війнам, утвердити мир, економічний добробут.

Ідеологія (від грец. *ídeá* – початок, основа, первообраз і *λόγος* – слово, вчення) – система поглядів і ідей, у яких відображується й оцінюється ставлення людей до дійсності і один до одного, соціальних проблем і конфліктів, а також окреслено цілі соціальної діяльності.

Індукція – процес виведення загального стану зі спостереження низки поодиноких фактів, тобто пізнання від окремого до загального.

Інститут – 1) стійкий комплекс формальних і неформальних правил, принципів, норм, настанов, які регулюють різні сфери людської діяльності та організують їх у систему ролей і статусів, що складають соціальну систему (соціологічне трактування); 2) організаційно-правове втілення чинного порядку організації та функцій соціальних груп, що є матеріальною основою і соціальним субстратом інституційності (юридичне трактування).

Інститути політичні – організаційно оформлені, відносно стійкі форми політичної практики (політичні організації, держава, її органи тощо), які забезпечені спеціальними фаховими групами, виконують політичні функції та діють за певними нормами.

Інтеграція – поєднання, взаємопроникнення. Це процес об'єднання будь-яких елементів (частин) в одне ціле. Процес взаємозближення й утворення взаємозв'язків; згуртування, об'єднання політичних, економічних, державних і громадських структур у рамках регіону, країни, світу. **I.** економічна – процес інтернаціоналізації господарського життя, зближення, об'єднання економік ряду країн. **I.** соціальна – наявність упорядкованих відносин між індивідами, групами, організаціями, державами. Політична **I.** – це сукупність політичних процесів,

спрямованих на консолідацію, об'єднання суспільства, політичних, військових, економічних структур або етносів у рамках однієї держави чи кількох держав з метою протидії деструктивним внутрішнім і зовнішнім чинникам.

Інформаційна війна – 1) вплив на цивільне населення і (або) військовослужбовців іноземної держави шляхом поширення певної інформації; 2) цілеспрямовані дії, розпочаті для досягнення інформаційної переваги шляхом заподіяння шкоди інформаційним процесам та системам супротивника при одночасному захисті власних інформаційних процесів та систем.

Інцидент – дії однієї зі сторін, які викликають відповідну реакцію іншої сторони.

Кейс-стаді (case study) – детальне дослідження окремого випадку, що відноситься до певного класу феноменів.

Класифікація – розподіл тих чи інших об'єктів за класами залежно від їх загальних ознак, що фіксує закономірні зв'язки між класами об'єктів в єдиній системі конкретної галузі знання.

Контент-аналіз – якісно-кількісний метод вивчення документів, який характеризується об'єктивністю висновків і строгістю процедури та полягає у квантифікаційній обробці тексту з подальшою інтерпретацією результатів. Предметом **К.а.** можуть бути як проблеми соціальної дійсності, які висловлюються чи, навпаки, приховуються у документах, так і внутрішні закономірності самого об'єкта дослідження.

Контрреволюція – боротьба опозиційних сил проти революційних класів чи сил і створеного революцією нового суспільного та державного ладу. Має на меті збереження своїх привілеїв або реставрацію вже поваленого революцією суспільно-політичного ладу.

Конфлікт міжнародний – безпосереднє чи непряме зіткнення інтересів двох або декількох сторін (держав, груп держав, народів, організацій) на ґрунті об'єктивних чи суб'єктивних протиріч, що існують між ними. Це неминучий, функціональний і об'єктивно необхідний елемент світового розвитку, що супроводжує людство протягом всієї еволюції.

Концепція – система доказів певного положення, система поглядів на те чи інше явище; система поглядів, окреме розуміння явищ і процесів; єдиний визначальний задум. **К.** істотно відрізняється від теорії своєю незавершеністю й недостатньою верифікованістю. Її можна вважати сурогатною формою теорії. Головне призначення **К.** полягає у прагненні використувати її для пояснення, пошуку закономірностей.

Країна-агресор – країна (група країн), що першою застосовує збройну силу проти іншої держави, здійснюючи тим самим агресію. **К.-а.:** оголошує війну іншій державі; зайшла з озброєними силами на території іншої держави, навіть без оголошення війни; бомбардує наземні об'єкти іншої країни за допомогою сухопутних сил, з повітря або моря; застосовує морську блокаду узбережжя або портів іншої держави; надає підтримку озброєним групам, які були організовані на території країни і роблять напади на територію іншої держави.

Криза міжнародна – відповідає найгострішій фазі розвитку міжнародних відносин; зростання конфронтації до найвищого політичного рівня, коли криза охоплює не тільки безпосередніх учасників конфлікту, а й інші країни даного регіону з можливим втягненням у протиборство світові держави або весь світ.

Криза політична – важкий перехідний стан політичного процесу, інститутів влади, політичної сфери в цілому, що характеризується різким зламом сталих політичних зв'язків, наростанням соціально-політичної активності мас; загострення політичного конфлікту, внаслідок якого настає якісна зміна ситуації, коли суперники застосовують силу або відступають з власних позицій – ортодоксальних чи фанатичних.

Лідер – особа, наділена певним обсягом повноважень для того, щоб формулювати і виражати інтереси і цілі інших людей, мобілізувати їх на певні дії.

Мала держава – тип держави (за М. Капланом), яка має незначний вплив в найближчому оточенні, але володіє власними засобами для захисту незалежності.

Марксизм – теоретичний напрям, що розглядає міжна-

родні відносини як арену боротьби між експлуататорами (капіталістами) різних країн за право експлуатувати робочу силу інших країн; обстоює ідею повалення експлуататорських класів усіх країн шляхом здійснення пролетарської революції у всесвітньому масштабі.

Метод – логічна конструкція імперативного характеру, що визначає певний план дій.

Методика – послідовність конкретних процедур, реалізація яких забезпечує досягнення мети дослідження; сукупність способів і прийомів доцільного проведення будь-якої роботи; вчення про методи викладання певної науки.

Методологія – вчення про структуру, принципи побудови, логічну організацію, методи та засоби пізнання міжнародно-політичної реальності.

Міждержавне співробітництво – неконфліктний тип взаємодії країн, що може реалізовуватись як в одній, так і в декількох сферах життєдіяльності держави.

Міжнародна безпека – стан міжнародних відносин, за якого створюються умови, необхідні для існування і функціонування держав, забезпечення їх повного суверенітету, політичної та економічної незалежності, можливої відсічі воєнно-політичному натиску і агресії, рівноправних відносин з іншими країнами; **М. б.** – політика, що сприяє створенню ефективних гарантій миру як для окремої країни, так і для всього світового співтовариства.

Міжнародна ізоляція – обмеження або виключення будь-якої країни із системи міжнародних відносин. Характеристикою такого стану є введення економічних санкцій, дипломатична ізоляція, відсутність надійної підтримки у галузі безпеки та неможливість участі у міжнародних структурах. **М. і.** піддаються диктаторські режими, країни-агресори і т. зв. «невизнані держави», які, як правило, за військової підтримки чужої країни створюють свої уряди (Абхазія, Північний Кіпр, Крим, ЛНР, ДНР).

Міжнародна організація – міжнародний інститут, який об'єднує держави, національні громадські організації, асоціації,

окремих осіб, створений на основі міжнародного договору та, відповідно до принципів міжнародного права, є результатом узгодження цілей і волі її членів. *М. о.* є організаторами та координаторами співробітництва і спілкування держав та інших суб'єктів на міжнародній арені. Держави передають *М. о.* функції та повноваження, котрі не можуть здійснити самостійно. Такі організації називаються міжурядові, або міждержавні (МДО), володіють певною автономією в прийнятті рішень щодо держав-членів, аж до застосування санкцій. Неурядові або недержавні міжнародні організації (НДО) об'єднують фізичних та юридичних осіб, котрі не представляють державних інститутів. Існують *М. о.*, які поєднують ознаки МДО і НДО, а їх членами є представники і офіційних державних інститутів, і недержавних громадських організацій.

Міжнародна політика – політична діяльність суб'єктів міжнародної арени, спрямована на реалізацію спільних, часто загальнолюдських цілей, зокрема, забезпечення загальної безпеки, охорони навколишнього середовища, подолання відсталості, злиднів, голоду, хвороб.

Міжнародна система – політична система з певною сукупністю відносин, що перебувають у безперервній взаємодії зі своїм зовнішнім середовищем через механізми «входів» і «виходів».

Міжнародне співробітництво – відбиває такий процес взаємодії двох або декількох акторів, у якому виключається застосування збройного насильства і домінують спільні пошуки реалізації спільних інтересів. Співробітництво означає не відсутність конфлікту, а «порятунок» від його крайніх, кризових форм.

Міжнародний актор – активний учасник (колективний або індивідуальний) міжнародних відносин, який має можливість впливати на процес прийняття і здійснення рішень у світовій політичній системі.

Міжнародний еквілібріум – модерністська теорія Дж. Ліскі, згідно з якою головною умовою забезпечення стабільності міжнародних відносин є інституціональна рівновага (еквілібріум) у вигляді міжнародних організацій, що впливають на рів-

номірний розподіл безпеки, добробуту та престижу держав за допомогою норм і санкцій ефективніше, ніж у разі безпосередньої взаємодії держав.

Міжнародний порядок – відносно стабільна, певним чином упорядкована сукупність взаємин між суб'єктами міжнародних відносин.

Міжнародний режим – сукупність норм, правил, механізмів, установ, що забезпечують співпрацю в тій чи іншій сфері міжнародних відносин і закріплюють усталені правила взаємодії міжнародних акторів. Прикладом **М. р.** є діяльність СОТ (щодо впорядкування міжнародної торгівлі) або режим нерозповсюдження ядерної зброї тощо.

Міжнародний тероризм – форма політичного екстремізму, застосування найжорстокіших методів насилля, включаючи і фізичне знищення людей, для досягнення певних цілей у міжнародних відносинах.

Міжнародні відносини – сукупність економічних, політичних, правових, науково-технічних, валютно-фінансових, соціальних, дипломатичних, військових, гуманітарних, комунікаційних та інших зв'язків і взаємовідносин між державами, соціальними, економічними, політичними силами, організаціями та громадськими рухами, що діють на світовій арені.

Міжнародні міжурядові організації – об'єднання трьох або більше незалежних держав, їхніх урядів, інших міжурядових організацій з метою вирішення певних спільних питань чи організації проєктів.

Міжнародні неурядові організації – об'єднання національних організацій, союзів, груп і окремих осіб, що ґрунтуються на неурядових угодах і створені для сприяння розвитку й співробітництва в широкому діапазоні міжнародних відносин: політиці, економіці, культурі, спорті, науці тощо.

Мікродержава – тип держави (за М. Капланом), яка не здатна захистити свій суверенітет національними засобами, тому повністю залежить від політики інших держав.

Мімесис (від грец. μίμησις – наслідування) – наслідування масами зовнішніх ознак творчої меншості; одна з умов

поступу цивілізації (за А. Тойнбі).

Модель – у широкому розумінні – аналог, замітник деякого об'єкта-оригіналу (події, процесу, явища) іншим об'єктом, що за певних умов відображає властивості оригіналу.

Моделювання – дослідження певних явищ, процесів або систем об'єктів шляхом побудови та дослідження їх моделей, а також використання моделей для визначення або уточнення характеристик та раціоналізації засобів побудови нових об'єктів.

Модернізм – сучасний («науковий») напрям теорії міжнародних відносин, представники якого виступають за використання математичних методів наукових досліджень, застосування міждисциплінарного та системного підходів, методики моделювання тощо.

Мондіалізм (лат. *mundus*, фр. *monde* – світ) – суспільно-соціальний рух за об'єднання світу і його окремих регіонів на федеративній основі із загальним усесвітнім урядом, що є необхідною умовою для створення постіндустріального суспільства.

Мораль – система формальних, у вигляді правових приписів поглядів, уявлень, норм та оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві; практична реалізація положень **М.** забезпечується громадським осудом та іманентним імперативом соціалізованого індивіда. Міжнародна **М.** є цінність соціальна, оскільки вона має свій прояв, за винятком зовнішньої політики, в усіх сферах життя світової спільноти. Завдяки широкому діапазону функціонування міжнародної **М.** відбувається процес міжнародної соціалізації держав через систему цінностей і вираження їх інтересів. Зміст моральних норм залежить від реальних міжнародних відносин на конкретному відрізку часу і набутого морального досвіду міжнародного співтовариства в попередні історичні періоди.

М'яка сила – здатність домагатися бажаного результату через добровільну участь суб'єктів міжнародної взаємодії, а не за допомогою примусу чи виплат. Автором концепції **М. с.** є американський політолог Дж. Най-мол. (книга «М'яка сила. Як домогтися успіху у зовнішній політиці», 2004) виділив три основні джерела **М. с.**: культуру, політичні цінності та зовнішню політи-

ку. Помилково вважати *М. с.* однозначно гуманнішою за жорстку, адже кінцевою метою її застосування також можуть бути дії, які цілком суперечать інтересам об'єкта впливу.

Наддержава – держава, яка вирізняється своєю економічною та військовою потужністю, (зміцненою володінням стратегічною ядерною зброєю), політичною вагою, вирішальним впливом на міжнародне життя. *Н.* домінує в коаліції союзних держав і змагається з іншими *Н.* за вплив серед держав, які не є її союзниками. Термін «*Н.*» уперше з'явився в книзі В. Фокса «Наддержава» (1944) для характеристики країн «Великої трійки», значно поширився в 1960-ті рр. у теорії «трьох світів» Мао Цзедуна (1964).

Надтріснута країна – держава, в якій, за теорією С. Гантінгтона, великі групи населення належать до різних цивілізацій.

Національна безпека – сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, які забезпечують стабільний розвиток суспільства, захист державних і суспільних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз, гарантії прав і свобод громадян.

Національний інтерес – усвідомлення і відображення корінних потреб суспільства в державній політиці.

Недержавний (нетрадиційний) учасник міжнародних відносин – будь-який суб'єкт, що діє на міжнародній арені, окрім держави. До недержавних учасників міжнародних відносин, як правило, відносять: міжнародні міждержавні організації; міжнародні неурядові організації; транснаціональні корпорації; суспільні сили і рухи та індивідів, діяльність яких виходить за межі однієї країни.

Нейтралітет – офіційна позиція держави, пов'язана з відмовою приєднання до будь-яких воєнно-політичних блоків та організацій.

Неолібералізм – теоретичний підхід до аналізу міжнародних відносин, сутність якого зводиться до таких положень: взаємозалежність політики та економіки; послаблення впливу анархії на міжнародне середовище через високий рівень взаємозалежності держав внаслідок процесів глобалізації; сучасні ліберально-демократичні держави завдяки спільним політич-

ним принципам не вступають у конфлікти, а розв'язують протиріччя виключно мирним шляхом. Гармонізації міждержавно-го співробітництва сприяє універсальність демократії.

Неомарксизм – теоретична школа у міжнародних відносинах, що ґрунтується на положенні про економічну нерівність у сучасному світі та розшарування населення за економічними параметрами, яке відбувається не за лініями національних кордонів, а, головним чином, за віссю «Північ – Південь».

Неореалізм (структурний реалізм) – сучасний напрям реалізму. Базові положення: держава є основним елементом аналізу у міжнародних відносинах; міжнародні відносини носять анархічний характер; на зовнішню політику країн впливає не лише їх міць, а й місце, яке вони займають у системі міжнародних відносин. Таким чином, вводиться поняття «структури» як фактора впливу на зовнішню політику держави. Місце держави в структурі або сприяє її активній політиці, або, навпаки, її обмежує.

Номос – поняття в геополітиці для позначення специфіки організації простору. Уведений у науку німецьким дослідником К. Шміттом.

Об'єкт теорії міжнародних відносин – будь-які соціальні відносини і потоки, які перетинають кордони та уникають єдиного державного контролю. Складовою частиною предметного поля теорії міжнародних відносин є теорії пояснення міжнародних відносин, їх сутності та характерних особливостей і форм через різні терміни: політична влада, міжнародний режим, плюралізм суверенітетів, баланс сил, біполярність і мультиполярність, дипломатія, стратегія та ін.

Окупація (від лат. *occupatio* – захоплення) – тимчасове загарбання збройними силами однієї держави території іншої держави (або її частини) та встановлення влади військової адміністрації на окупованій території.

Парадигма – прийнята певним науковим співтовариством модель постановки та розв'язання проблем. Термін впроваджений у науку Т. Куном. У міжнародно-політичній науці **П.** трактують як: 1) узагальнену теорію, що впливає з низки бли-

зких за принципом розуміння об'єкта дослідження концепцій; 2) логічне пояснення міжнародних відносин, що може бути використано операційно. У науці про міжнародні відносини виділяють три головні (канонічні) *П.*: лібералістичну, реалістичну та марксистську.

Переворот – насильницька та неконституційна зміна влади в державі або збройний виступ армії проти державної влади у результаті таємної змови; зміна влади в державі, що здійснюється обов'язково з порушенням чинних на даний момент конституційних і правових норм, зазвичай із застосуванням сили для захоплення центрів управління державою і здійсненням фізичної ізоляції (іноді арешту або вбивства) діючих його керівників.

Повстання – масовий збройний виступ проти встановленого соціально-політичного стану, спрямований проти влади, тиранії.

Політика – соціальне явище, людська діяльність, що виражається у взаємодії між соціальними спільнотами, класами, націями, народами, державами, партіями, громадянами та їх об'єднаннями на ґрунті політичної влади, реалізації певних цілей з метою поліпшення умов життя людей, забезпечення суспільного і світового порядку.

Політико-правові інститути – відносно виокремлені організаційно-функціональні структури держави й стабільні форми публічної політики, які виконують власні специфічні функції в цілісній системі державно-політичного регулювання суспільних відносин засобами правового й політичного впливу.

Політична влада – 1) функціональний політико-правовий інститут держави і суспільства, який проектується та утворюється людьми, його органи та установи мають визначену структуру, професійний склад і компетенції, розвиваються і функціонують в організованому соціальному просторі; 2) потужний важіль правління, циркулюючий засіб, що постає предметом накопичення й обміну ресурсів з тенденцією нерівномірного їх розподілу серед чинних суб'єктів політики.

Політична партія – громадсько-політичне утворення,

що ставить за мету вибороти владу в державі, утримати її, ефективно використовувати, реалізуючи політичну волю громадян.

Політична поведінка – сукупність реакцій соціальних суб'єктів (осіб, груп, спільнот) на певні форми, засоби і напрями функціонування політичної системи.

Політична свідомість – духовне утворення, яке включає політичні знання, ідеї, погляди, уявлення, переконання, інтереси, цінності, оцінки, орієнтації, звичаї, традиції, норми, настанови, соціально-політичні почуття, настрої тощо, що відбивають найістотніші економічні, соціальні, політичні та духовні інтереси людей, які мають бути реалізовані через інститути політичної системи.

Політична система суспільства – інтегрована сукупність відносин влади, суб'єктів політики, державних і недержавних політичних інститутів, покликаних виконувати функції захисту й гармонізації інтересів соціальних угруповань, забезпечувати політичну наступність і стабільність у життєдіяльності суспільства.

Політична сфера – галузь реалізації владно-політичних відносин у суспільстві, що позначає межі поширення політичних ідей та впливів, у якій відбувається безпосередня діяльність держави, політиків і політичних організацій.

Політичний конфлікт – зіткнення, протиборотство різних соціально-політичних сил, суб'єктів політики в їх прагненні реалізувати свої інтереси, пов'язані з боротьбою за здобуття або утримання влади, обумовлене протилежністю їх політичних інтересів і цінностей.

Політичний процес – сукупна діяльність всіх суб'єктів політики, що опосередковує публічну владу і пов'язана з формуванням, розвитком, перетворенням і функціонуванням політичної системи.

Політичний реалізм – парадигма в теорії міжнародних відносин і політології, заснована Гансом Моргентау. Ґрунтується на традиції, висхідній до Нікколо Мак'явеллі і Томаса Гоббса. Погляд реалістів на міжнародні відносини песимістичний: держави стурбовані в основному самозбереженням, тому через

відсутність міжнародної поліції раціональною поведінкою для них є максимізація могутності, у тому числі військової, яка необхідна для збереження незалежності. Націоналізм сильний, а держави егоїстичні, так що довіри між ними мало, а альтруїзму немає зовсім. Міжнародні норми права або організації не здатні суттєво вплинути на поведінку сильних гравців.

Полюс сили – існування в сучасному геопросторі окремих політичних центрів (держав або регіонів), що визначають характер міжнародних відносин і притягують до орбіти своїх інтересів інших акторів міжнародних відносин.

Принцип – результат узагальнення, висновки з усіх законів і категорій, що виступають як відправні положення науки.

Припущення – імовірнісне судження про події, явища, що відбулися в минулому.

Прогнозування – аналітичне дослідження перспектив розвитку всього об'єкта або його окремих елементів на основі багатостороннього і ретельного вивчення його теперішнього стану в контексті максимальної кількості об'єктивних і суб'єктивних чинників з урахуванням як внутрішніх, так і зовнішніх, сприятливих і несприятливих впливів.

Протекціонізм – політика, спрямована на захист національного ринку шляхом обмеження імпорту тарифними та іншими методами.

Путч – форма (спроба) захоплення влади через використання репресивних заходів та частини армії; державний переворот, здійснений невеликою групою озброєних людей.

Реалізм – теоретично сформоване мистецтво управління державою у реальній політиці раннього нового періоду в Європі. Класичні реалісти вірять в людську природу політики; неореалісти зосереджуються на структурній частині державної системи – анархії; неокласичні реалісти вважають, що це результат поєднання двох певних внутрішніх змінних. Реалісти не погоджуються з тим, який вид дій повинні застосовувати держави для того, щоб керувати світовою політикою, поділяючись на дві категорії: оборонний **P.** і наступальний **P.** Реалісти також стверджують, що реалістський підхід є видимим в історії політичної думки починаючи з

античності, включаючи Фукідіда, Т. Гоббса та Н. Мак'явеллі.

Рімленд (від англ. *rim* – край, збочина та англ. *land* – земля) – масивна прибережна полоса, що оточує Хартленд із заходу, півдня та південного сходу, яка, за концепцією Н. Спідмена, є стратегічно визначальною на шляху до світового панування.

Розколота країна – держава, в якій, згідно з теорією С. Гантінгтона, переважає одна цивілізація, але її лідери прагнуть змінити цивілізаційну ідентичність.

«Розумна сила» – форма поєднання «жорсткої» і «м'якої» сили для формування переможної політичної стратегії. **«Р. с.»** включає стратегічне використання дипломатії, переконання, проєкцію влади і впливу ефективними засобами, які мають політичну легітимність, розумне застосування сили, а також усіх форм дипломатії.

Самоізоляція – політика, спрямована на добровільне виключення держави із системи економічних та політичних відносин із метою захисту від зовнішніх впливів за умов прагнення держави до консервації влади та існуючих порядків.

Самотня країна – держава, у якої, згідно з теорією С. Гантінгтона, відсутня культурна спільність з іншими країнами.

Сателіт (від лат. *satellitis* – супутник, спільник) – формально незалежна держава, яка перебуває під політичним та економічним впливом іншої держави і користується її протекціонізмом на міжнародній арені.

Світ-системна теорія – одна з найбільш відомих течій неомарксизму. Виходить з того, що світ розподілений не лише на держави, але і на більш важливі структурні одиниці – класи. У результаті розвитку капіталізму відбулося розшарування країн за рівнем економічного розвитку на три групи: центр (ядро), напівпериферію та периферію. Країни ядра домінують у світі та розвиваються за рахунок інших держав.

Світова політика – сукупна діяльність суверенних держав та інших міжнародних суб'єктів на глобальній світовій арені, яка охоплює політику кожного з них з позиції своїх внутрішніх проблем і ситуацій; це – сфера неподільної взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин з приводу політики стосовно

одне одного та у вирішенні загальносвітових проблем.

Сепаратизм (від. лат. *separatio* – відокремлення) – прагнення окремих груп населення, зокрема національних меншин, до часткового (надання автономії) або повного (створення власної держави) відокремлення.

Середня держава – тип держави (за М. Капланом), яка має вплив у найближчому оточенні й достатньо самостійна у своїй зовнішній та внутрішній політиці.

Середовище міжнародних відносин (міжнародне середовище) – у найбільш узагальненому вигляді ототожнюється з простором, у якому реалізується взаємодія основних учасників міжнародних відносин. У міжнародно-політичній науці розрізняють такі типи середовища: соціальне (пов'язане з діяльністю людини)/позасоціальне (простір у контексті параметрів класичної геополітики/політичної географії); внутрішнє і зовнішнє середовище міжнародної системи. Зустрічаються спроби класифікувати міжнародне середовище за рівнем реалізації міжнародної політики або розуміння його за цивілізаційними характеристиками.

Сецесія (лат. *secessio*; від *secedo* – відходжу) – вихід частини держави зі складу однієї держави з метою утворення нової держави або приєднання до іншої.

Синтез – об'єднання пізнаних у результаті аналізу елементів у єдине ціле.

Система міжнародних відносин – самодостатня та спроможна до саморегуляції система (комплекс) взаємодії суб'єктів міжнародних відносин на рівні держав, міжнародних організацій та акторів недержавного рівня.

Стратегія – мистецтво керівництва суспільною боротьбою; загальний для очільника і деталізований у процесі управління план певної діяльності з ведення цієї боротьби, який є незмінним у своїй основі, охоплює тривалий період та направлений на досягнення складної головної цілі.

Суб'єкт міжнародних відносин (учасник) – індивід, група, клас, спільнота людей, держава, які взаємодіють з приводу і/чи за допомогою окремого об'єкта. Одним з основних критеріїв виокремлення суб'єкта є наявність у нього свідомості

та здатності до дії.

Теорія – сукупність висновків, що відображає відносини і зв'язки між явищами реальності у вигляді інформаційної моделі. **Т.** стає гіпотеза, що має відтворюване підтвердження явищ та механізмів і дозволяє спостерігачу прогнозувати наслідки дій чи зміни стану об'єкта спостережень. **Т.** лежить в основі вчення.

Тероризм – соціальне явище, яке засноване на використанні чи загрози використання насилля у вигляді терористичного акту з метою нагнітання атмосфери страху та безвиході у суспільстві задля досягнення цілей суб'єктів терористичної діяльності.

Транснаціоналізм – школа, близька у своїй основі до глобалізму; містить ідею об'єднання держав в умовах глобальних загроз, коли співпраця набуває характеру транснаціональних зв'язків, де кількість учасників практично нескінченна і не існує національних меж у рамках глобального світу.

Транснаціональна компанія (корпорація) – компанія (корпорація), що володіє виробничими підрозділами в декількох країнах. За іншими джерелами, визначення **Т. к.(к.)** звучить так: компанія, міжнародний бізнес якої є істотним.

Узагальнення – процес уявного переходу від одиничного до загального з порівнянням окремих предметів, фактів, явищ і виявлення спільних рис, особливостей.

Фокус-група – сфокусоване групове інтерв'ю, спрямоване на виявлення в учасників їхнього суб'єктивного сприйняття будь-яких предметів чи явищ дійсності у ході дискусії.

Хартленд (англ. *Heartland* – «серцевина», середина земля; від *heart* - серце + *land* - земля) - масивна північно-східна частина Євразії, що оточується з півдня і сходу гірськими системами, проте її межі визначаються по-різному різними дослідниками. Являє собою основне поняття геополітичної концепції, озвученої 25 січня 1904 р. британським географом і професором Оксфордського університету Гелфордом Дж. Маккіндером у доповіді Королівському географічному товариству і пізніше опублікованій знаменитій статті «Географічна вісь історії». Дана концепція стала відправною точкою для розвитку класичної західної геополітики і геостратегії. Однак термін «**X.**» почав використо-

уватися в концепції після виходу в світ книги «Демократичні ідеали та реальність» (1919), замінивши «вісь історії».

«Холодна» війна – глобальна геополітична, економічна та ідеологічна конфронтація між Радянським Союзом і його союзниками, з одного боку, і США та їх союзниками – з другого, що тривала із середини 1940-х до початку 1990-х років.

Цивілізація – людська спільнота, яка впродовж певного періоду (процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення цивілізації) має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі (науці, технологіях, мистецтві тощо), спільні духовні цінності та ідеали, ментальність (світогляд).

Ядерне нерозповсюдження – принцип діяльності держав, що підписали Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1968), тобто неможливість передавати будь-кому ядерну зброю або інші ядерні вибухові пристрої, а також контролювати їх прямо чи опосередковано, жодним чином не допомагати, не заохочувати і не спонукати певну державу, що не володіє ядерною зброєю, до виробництва або придбання будь-яким іншим чином ядерної зброї або інших ядерних вибухових пристроїв. Згідно з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї (п. 3 ст. IX), «державою, що володіє ядерною зброєю, є держава, яка створила і підірвала ядерну зброю або інший ядерний вибуховий пристрій до 1 січня 1967 р.».

Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин – світопорядок, що утворився внаслідок Другої світової війни. Його основу заклали домовленості країн-союзниць, юридично закріплені на Ялтинській (1945) та Потсдамській (1945) конференціях. Основні риси цієї системи: біполярність, зумовлена воєнно-політичною та економічною перевагою двох наддержав (США і СРСР); наявність зброї масового ураження, здатної багаторазово знищити нові силові полюси; блокове протистояння (НАТО і ОВД).

10. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти

1. Договір про Європейський Союз, 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
2. Договір про функціонування Європейського Союзу, 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
3. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України. 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>
4. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
6. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, 1994 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012

Література

1. Алексієвець М., Секо Я. Зовнішня політика України: від багатовекторності до безальтернативності. *Україна – Європа – Світ: Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2016. Вип. 17. С. 34–49.
2. Бернадський Б. В. Міжнародні конфлікти: курс лекцій. Київ: ДП Видав. дім «Персонал», 2012. 366 с.
3. Біла С. О., Сироман Д. А. Європейський Союз: основи сталого розвитку. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2015. Вип. 22(3). С. 114–121.
4. Близький Схід і Північна Африка як сфера інтересів України: аналіт. доп. / О. В. Богомолів та ін.; за ред. О. В. Литвиненка. Київ: НІСД, 2020. 82 с.
5. Бондарчук Л. В., Литвинюк Л. В., Дорох А. В. Єв-

ропейський Союз та основні етапи його створення, наслідки та механізм взаємодії. *Молодий вчений*. 2018. № 5(2). С. 681–684.

6. Волошин Ю. О., Папаяні С. В. Зовнішня політика України в умовах європейської інтеграції: проблеми конституційно-правового забезпечення: монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 231 с.

7. Вонсович О. С. НАТО як основний контрибутор міжнародної безпеки. *Гілея: наук. вісн.* 2015. Вип. 99. С. 376–379.

8. Герасіна Л. М. Глобальна конструкція політичної системи світу в умовах геополітичних зрушень сучасності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2014. № 4 (23). С. 140–151.

9. Герасіна Л. М. Історико-політична еволюція міжнародних систем: сутність, закономірності, типи. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Політологія. 2016. № 2 (29). С. 80–94.

10. Герасіна Л. М. Наративи міжнародної конфліктності – глобальна турбулентність або деструкції світової системи? *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: Політологія. 2020. № 2(45). С. 8–24.

11. Герасіна Л. М. Проблема впливу міжнародних організацій на сучасний світовий політичний процес. *Вісник Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2014. № 2 (21). С. 98–107.

12. Герасіна Л. М., Требін М. П. «Злами світосистеми»: глобальні зрушення та гібридні виклики. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2020. № 4 (47). С. 72–93.

13. Гриньох Н. В., Гулай В. В., Данилиха Н. Р. Міжнародні відносини (від початку XVII ст. до завершення Другої світової війни): навч. посіб. Львів: Ельграф, 2011. 232 с.

14. Демократизація і Європейський Союз. Країни

Центральної і Східної Європи в першому десятилітті ХХІ ст.: дослідження / Адам Боднар та ін.; ред. В. Вишневий; пер. з англ. О. Кислюка. Київ: Український письменник, 2012. 267 с.

15. Денисенко А., Туркевич В. ООН – симфонія миру. *Україна дипломатична*. 2015. Вип. 16. С. 935–946.

16. Денисенко І. Д. Міжнародні відносини у сучасному соціально-політичному дискурсі: до визначення стратегії дослідження. *Сучасне суспільство*. 2020. Вип. 2. С. 38–48.

17. Дергачова В. В., Кузнецова К. О., Манаєнко І. М. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. для здобувачів освіт. ступеня бакалавра за спец. 073 «Менджмент». Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. 421 с.

18. Європейська та євроатлантична інтеграція: навч. посіб. / О. В. Баула та ін.; за заг. ред. О. М. Лютак. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. 375 с.

19. Європейський Союз: від ідеї до імплементації. Практикум: навч.-метод. посіб. Чернігів: Десна Поліграф, 2017. 615 с.

20. Європейський Союз: теорія і практика інтеграції заради успіху: навч. посіб. / Матвійчук А. В. та ін.; за заг. ред. А. В. Матвійчука. Рівне: Волинські обереги, 2019. 155 с.

21. Європейський Союз у ХХІ столітті: функціонування та розвиток: монографія / В. С. Загорський та ін.; за заг. ред. В. С. Загорського, О. Я. Красівського. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2016. 631 с.

22. Жангожа Р. Мультикультуралізм: pro et contra. Львов-Київ, 2016. 208 с.

23. Зовнішня політика у постбіполярному світі (Аналіз. Проблеми. Прогнози): монографія / наук. ред. С. С. Троян. Київ: 2014. 189 с.

24. Історія політичної думки: підручник / І. В. Алексеевко, Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна та ін.; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ-2000, 2016. 1000 с.

25. Капітоненко М. Міжнародні конфлікти. Київ: Либідь, 2014. 352 с.

26. Капітоненко М. Теорія міжнародних відносин. Чер-

нівці: Книги-XXI, 2019. 271 с.

27. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / пер. з англ. Н. Коваль. Київ: Наш Формат, 2017. 319, [1] с.

28. Клінова І. Ю. Зовнішня політика як фактор розвитку системи міжнародної співпраці (історично-правові аспекти). *Наукові праці МАУП. Політичні науки*. 2015. Вип. 45. С. 50–54.

29. Колесников К. М. Міжнародні відносини, зовнішньополітичний статус та проблема митно-податкового суверенітету Херсонеса Таврійського (кінець II–I ст. до н. е.). *Древности*. 2016. Вип. 14. С. 16–26.

30. Концепт «Європа»: навч. посіб. / А. В. Ващенко, В. М. Гаврилов, В. О. Дятлов та ін. Чернігів: Десна Поліграф, 2018. 296 с.

31. Коппель О. А., Пархомчук О. С. Міжнародні відносини ХХ століття: навч. посіб. для студентів вищ. закл. освіти. 5-те вид., розшир. і допов. Київ: Друк. двір Олега Федорова, 2019. 386 с.

32. Кордон М. Європейський Союз: результати розвитку за 65 років. *Intermarum: історія, політика, культура*. 2015. Вип. 2. С. 325–334.

33. Кучик О. С. Зовнішня політика України: підручник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 446 с.

34. Лебеденко С. Б. Зовнішня політика як соціальний феномен. *Наукові праці МАУП*. 2016. Вип. 48. С. 50–53.

35. Лікарчук Д. С. Європейський Союз та Україна: перспективи та проблеми адаптації. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2019. Вип. 3. С. 41–49.

36. Лісовський П. М. Міжнародні відносини: ментальність, геополітика, глобалізація: навч. посіб. Київ: Кондор, 2017. 156 с.

37. Мальський М. З., Мацях М. М. Теорія міжнародних відносин: підручник. 4-те вид., переробл. і допов. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка; Київ: Знання, 2011. 407 с.

38. Мануйлов Є. М., Панфілов О. Ю. Феномен воєнної сили у сучасному світі. *Вісник Національного університету*

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. №. 3 (26). С. 112–121.

39. Матюшенко І. Ю., Беренда С. В., Резніков В. В. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції: навч. посіб. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. 495 с.

40. Михасюк І. Р., Михайлишин Р. В. Міжнародні економічні відносини в сучасних міждержавних військових конфліктах: підручник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 312 с.

41. Міжнародна інформація: навч. посіб. / М. П. Требін, І. О. Поліщук, Н. П. Осипова та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2014. 336 с.

42. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. / А. І. Боярчук та ін. Херсон: СТАР, 2018. 373 с.

43. Міжнародні економічні відносини: підручник / А. А. Мазаракі та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 611 с.

44. Міжнародні відносини і зовнішня політика України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Голопатюк Л.С. та ін.; за заг. ред. О. І. Пошедіна. Київ: НУОУ, 2013. 377 с.

45. Міжнародні відносини напередодні й у період Першої світової війни 1914–1918 рр. (у документах і спогадах сучасників): хрестоматія. авт.-уклад.: О. І. Овчаренко, О. В. Сушушина. Черкаси: Вертикаль, 2016. 707 с.

46. Міжнародні відносини та зовнішня політика України: підручник / Ю. В. Пунда, І. П. Козинець, В. С. Клименко та ін. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 328 с.

47. Міжнародні відносини та політика держав в умовах глобальних трансформацій: аналіз сучасної політичної думки: монографія / Є. В. Багацький та ін.; за заг. ред. І. М. Ковалю, О. І. Брусилівської. Одеса: ОНУ, 2016. 408 с.

48. Міжнародні відносини та світова політика: навч. посіб. / О. М. Кузь, Д. С. Коротков, Д. Ю. Михайличенко та ін. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 205 с.

49. Міжнародні відносини та світова політика: підручник / В. А. Манжола, В. Ю. Крушинський, С. П. Галака та ін.; за

ред. В. А. Манжоли. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Знання, 2014. 662 с.

50. Міжнародні відносини: Історія. Теорія. Економіка. Право: навч. посіб. / М. З. Мальський та ін.; за ред. М. З. Мальського, Ю. М. Мороза; Київ: Знання, 2010. 464 с.

51. Міщенко А. Б. Зовнішня політика крізь призму громадської думки. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2018. Вип. 1. С. 52–62.

52. Монько Т. С. Міжнародні відносини як складова культурної політики України на сучасному етапі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2017. № 2. С. 52–55.

53. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ-2000, 2015. 492 с.

54. Основи теорії міжнародних відносин. Словник: навч. посіб. / М. П. Гетьманчук та ін. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. 339 с.

55. Основи теорії міжнародних відносин: навч. посіб. / Л.О. Дорош та ін. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. 241 с.

56. Панфілов О. Ю., Петрова Л. О. Фактор воєнної сили в сучасних міжнародних відносинах. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2020. №4 (47). С. 112-126.

57. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2019. 744 с.

58. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). Київ: Парлам. вид-во, 2011. 808 с.

59. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2015. 816 с.

60. Політологія: підручник / М. П. Требін, Л. М. Герасіна, І. О. Поліщук та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2013. 416 с.

61. Поліщук О. О. Міжнародні відносини в контексті сучасної гібридної війни. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2018. Т. 6. С. 136–146.

62. Поліщук О. Міжнародні відносини у 21 столітті: місце і роль України. *Грані*. 2019. Т. 22, № 9–10. С. 37–43.

63. Ромащенко В. А. ООН і міжнародно-правове регулювання інформаційного суспільства. *Право та державне управління*. 2016. № 3. С. 21–25.

64. Рудік О. М. Європейський Союз напередодні чергового інституційного циклу: десять ключових досягнень у 2014 – 2019 рр. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 2. С. 15–24.

65. Сарнацький О. П. Міжнародні відносини та світова політика (пер. пол. XVII ст. – 1918 р.): навч. посіб. Запоріжжя: Інтер-М, 2015. 397 с.

66. Скористатися неможливо прогавити. Україна між Заходом і Сходом, що конкурують: зб. аналіт. матеріалів / за заг. ред. О. С. Александрова. Київ: НІСД, 2020. 143 с.

67. Стройко Т. В. Міжнародні організації: навч. посіб. Київ: Кондор, 2018. 250 с.

68. Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.; за наук. ред. Хоми Н. М. Львів: Новий Світ-2000, 2015. 396 с.

69. Телелим В. М., Загорка О. М., Стрижевський В. В. Досвід створення та застосування угруповань військ (сил) у локальних війнах і збройних конфліктах другої половини ХХ та на початку ХХІ століття: монографія. Київ: НУОУ, 2012. 336 с.

70. Теорія міжнародних відносин. Міжнародні відносини та світова політика: навч. посіб. / М. П. Требін, Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2016. 540 с.

71. Теорія політики: підручник / В. М. Денісенко, В. С. Бліхар, М. П. Требін, Л. Я. Угрин та ін. Львів: Ліга-Прес,

2015. 668 с.

72. Требін М. П. «Гібридна» війна як нова українська реальність. *Український соціум*. 2014. № 3 (50). С. 113–127.

73. Требін М. П. Війна в історії людства та її особливості у ХХІ столітті. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Міжнародні відносини»*. 2016. № 2 (327). С. 43–48.

74. Требін М. П. Україна перед викликами ХХІ століття. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія «Соціологія». 2017. № 4 (35). С. 141–156.

75. Требін М. П. Тероризм: його сутність і різноманіття крізь призму політологічного аналізу. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Міжнародні відносини»*. 2017. № 6 (355). С. 212–219.

76. Требін М. П. ООН на шляху реформ. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Соціологія. 2018. № 4. С. 76–100.

77. Требін М. П., Герасіна Л. М., Поліщук І. О., Сахань О. М. Політологія: підручник / за ред. М. П. Требіна. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2018. 462 с.

78. Требін М. П., Панфілов О. Ю. Постмодернізм як методологія сучасних смислових війн. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія*. 2020. № 1. С. 53–65.

79. Третько В. В. Міжнародні відносини. Вступ до спеціальності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Хмельницький: ХНУ, 2013. 322 с.

80. Тригуб П. М. Міжнародні відносини і світова політика: навч.-метод. посіб. Миколаїв: Румянцева Г. В. [вид.], 2012. 197 с.

81. Україна в міжнародних інтеграційних процесах: монографія / В. В. Копійка та ін.; за ред. В. В. Копійки. Київ: Київський ун-т, 2015. 575 с.

82. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: історія, теорія, політика: підручник. Київ: Либідь, 2019. 958 с.

83. Ціватий В. Зовнішня політика і дипломатія США ХХІ століття: інституціонально-кадровий і регіональний аспекти. *Американська історія та політика*. 2016. № 2. С. 244–252.

84. Ціватий В. Міжнародні відносини, зовнішня політика і дипломатія очима Франческо Гвіччардіні (1483–1540): інституціональний вимір доби раннього модерного часу. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. 2018. Т. 1. С. 215–230.

85. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України: підручник / за наук. ред. М. А. Кулініча; 2-ге вид., допов. і оновл. Київ: LAT&K, 2015. 477 с.

86. Чекаленко Л. Д., Солошенко В. В. НАТО: від холодної війни до відповідальності за безпеку світу. *Зовнішні справи*. 2019. № 6–7. С. 20–25.

87. Чекалюк В. В. Зовнішня політика і дипломатія: репутаційно-іміджевий підхід у професійному формуванні політичного іміджу держави. *Гілея: наук. вісн.* 2019. Вип. 143(3). С. 82–89.

88. Шнирков О. І., Заблоцька Р. О. Міжнародні економічні відносини: конспект лекцій. / 5-те вид. Дніпро: Баланс-Клуб, 2018. 285 с.

89. Behr H. A history of international political theory: ontologies of the international. Basingstoke, England; New York: Palgrave Macmillan, 2010. xii, 302 p.

90. Cohen S. B. Geopolitics: the geography of international relations. 2nd ed. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2009. xi, 457 p.

91. Daddow O. International relations theory: the essentials. 2nd ed. Los Angeles: Sage, 2013. vi, 348 p.

92. Fear and Uncertainty in Europe: The Return to Realism? / edited by Roberto Belloni, Vincent Della Sala, Paul Viotti. Cham: Springer International Publishing, 2019. xii, 292 p.

93. Grubov V., Sanakuiev M. International space information: confrontational reality or possibility of dialogue? *Політологічний вісник*. 2018. № 81. С. 38–50.

94. Hansen-Magnusson H. International relations as politics among people: hermeneutic encounters and global governance.

Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge/Taylor & Francis Group, 2020. xii, 125 p.

95. International law and international relations / edited by Beth A. Simmons and Richard H. Steinberg. Cambridge, England; New York: Cambridge University Press, 2006. xxxvii, 737 p.

96. International relations theory and regional transformation / edited by T. V. Paul. New York: Cambridge University Press, 2012. xii, 308 p.

97. International relations theory: innovation and transformation / edited by Stephen Gill and James Mittelman. London: UCL Press, 1997. 240 p.

98. Israeli O. International Relations Theory of War. Santa Barbara, CA: Praeger, 2019. xi, 232 p.

99. Jørgensen K.E. International relations theory: a new introduction. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 2010. xv, 272 p.

100. Kauppi M.V., Viotti P.R. International relations theory. 6th ed. Lanham: Rowman & Littlefield, 2020. xii, 428 p.

101. Matthews E.G., Callaway R.L. International relations theory: a primer. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2020. xiv, 366 p.

102. Nau H.R. Perspectives on international relations: power, institutions, ideas. 2nd ed. Washington, D.C.: CQ Press, 2009. xxxv, 545 p.

103. Nye J.S., Jr. Understanding international conflicts: an introduction to theory and history. 7th ed. N.Y.: Pearson Longman, 2009. xviii, 302 p.

104. Puchala D.J. Theory and History in International Relations. New York: Routledge, 2003. 271 p.

105. Spegele R.D. Political realism in international theory. Cambridge; New York, NY: Cambridge University Press, 1996. xix, 284 p.

106. Tactical constructivism, method, and international relations / edited by Brent J. Steele, Harry D. Gould and Oliver Kessler. London; New York, NY: Routledge Taylor & Francis Group, 2020. xiii, 254 p.

107. Taranenko A. Foreign policy of Ukraine under current

challenges of global and regional security. *Політологічний вісник*. 2018. № 80. С. 61–67.

108. Teleshun Y. Age of Midas: new world order. *Політологічний вісник*. 2020. № 85. С. 111–131.

109. Trebin M. P. The phenomenon of terrorism: understanding the essence. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Політологія*. 2019. Вип. 2 (41). С. 88–102.

110. Understanding international conflict management / edited by Charity Butcher and Maia Carter Hallward. London; New York: Routledge, 2020. xxii, 259 p.

111. Viotti P. R., Kauppi M. V. International relations theory. 5th ed. Boston: Longman, 2012. xiii, 479 p.

112. War, peace and hegemony in a globalized world: the changing balance of power in the 21st century / edited by Chandra Chari. London; N.Y.: Routledge, 2008. xviii, 235 p.

113. Weber C. International relations theory: a critical introduction. 3rd ed. London; New York: Routledge, 2010. xxiv, 239 p.

114. Zdioruk S. Ukraine on the way of integration to the European community. *Політологічний вісник*. 2020. № 84. С. 170–191.

Інтернет-ресурси

1. Бібліотека конгресу США. URL: <https://www.loc.gov/>
2. Британська бібліотека. URL: <https://www.bl.uk/>
3. Журнал «Міжнародні та політичні дослідження». URL: <http://heraldiss.onu.edu.ua/>
4. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. URL: <http://www.ipiend.gov.ua/?mid=7>
5. Інститут трансформації суспільства. URL: <http://www.soskin.kiev.ua>
6. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <http://www.kiis.com.ua/>
7. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
8. Національний інститут стратегічних досліджень

при Президентів України. URL: <https://niss.gov.ua/>

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

10. Представництво ООН в Києві. URL: <http://www.un.org.ua/>

11. Стандартизований навчально-методичний комплекс кафедри соціології та політології (бібліотека НІОУ імені Ярослава Мудрого) URL: http://library.nlu.edu.ua/index.php?option=com_k2&view=itemlist&task=category&id=161:kafedra-socziologii-ta-politologii&Itemid=151

12. Australian Institute of International Affairs. URL: <http://www.aiaa.asn.au>

13. Brookings Institution. URL: <http://www.brookings.edu>

14. Foreign Policy Association. URL: <http://www.fpa.org>

15. International Relations Center. URL: <http://www.fpif.org>

Відкритий доступ до онлайн ресурсів: Oxford Handbooks Online; Oxford Scholarship Online; Max Planck Encyclopedia of Public International Law;

Oxford Constitutions of the World.

Доступ до інформації можливий на абонементі наукової літератури навчально-бібліотечного комплексу (вул. Пушкінська, 84-А, 4 поверх), в залі періодичних видань (вул. Пушкінська, 84-А, 5 поверх), у філіях бібліотеки: № 1(вул. Динамівська, 4). № 2 (вул. Пушкінська, 106).

З М І С Т

Вступ	3
1. Загальний розрахунок годин лекцій, семінарських занять та самостійної роботи	6
2. Програма навчальної дисципліни «Теорія міжнарод- них відносин».....	7
3. Плани семінарських занять	16
4. Поточний (модульний) та підсумковий контроль знань студентів	22
5. Організація поточного модульного контролю	23
6. Індивідуальна робота студентів	24
7. Критерії оцінювання успішності студентів	25
8. Контрольні питання	26
9. Словник основних термінів	30
10. Список рекомендованої літератури	62

Навчальне видання

Електронне видання

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ
МАТЕРІАЛИ**
**ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**
**«ТЕОРІЯ МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИН»**
(за вибором)

для студентів II курсу денних факультетів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 29 «Міжнародні відносини»,
спеціальності 293 «Міжнародне право»

У к л а д а ч і: ТРЕБІН Михайло Петрович,
ГЕРАСІНА Людмила Миколаївна,
ПАНФІЛОВ Олександр Юрійович

Відповідальний за випуск *М. П. Требін*

Редактор *О. І. Борисенко*
Комп'ютерна верстка *Л. П. Лавриненко*